

Lillemar Skjerven

Dokument nr. 1.

(1945)

Forhandlingene i 1940 om «Riksråd».

Innhold:

	Side
I. Begivenhetene 9.—15. april 1940	1
II. Administrasjonsrådet	4
III. Forhandlingene om Riksråd	4
Første del av forhandlingene	4
Henvendelsen til Kongen	9
Videre forhandlinger	12
De tyske innrømmelser	12
Oppslutningen fra de politiske partier og næringsorganisasjonene	12
Forhandlingene i september	13
IV. Motiver og tilbakeblikk	16

De medlemmer av Presidentskapet som har vært her i landet under den tyske okkupasjon fremlegger herved for Stortinget, som ikke har vært samlet siden 9. april 1940, en fremstilling av de forhandlinger med de tyske myndigheter som fant sted i tiden 13. juni—25. september 1940 etter krav fra tysk side. Det er da naturlig å begynne med et resymé av de begivenheter som fant sted 9. april 1940 og de følgende dager, da forhandlingene om sommeren samme år har en viss tilknytning til de drøftelser som Regjeringen og Stortinget hadde på Hamar og Elverum i april. Presidentskapet går ut fra at det nå ikke lenger er noen grunn til å holde hemmelig de forhandlinger som fant sted i de hemmelige stortingsmøter 9. april. Det vesentlige av dem er for øvrig allerede forlengst kjent i vide kretser.

Resyméet av forhandlingene fra 13. juni til 25. september 1940 er i alt vesentlig bygget på det mere utførlige referat som høsten 1940 ble utarbeidet av dr. Arvid Brodersen på foranledning av Stortingets kontor. Dette referat er imidlertid ikke fullstendig og det inneholder også enkelte unøyaktigheter og feil fordi dr. Brodersen først og fremst var opptatt med annet sekretærarbeid og de deltagende medlemmer av Presidentskapet fikk ikke tid til å gjennomgå referatet. Enkelte av de møter som ble holdt

i den første uke etter 13. juni foreligger det såvidt vites ikke noe referat av, men i de fleste av møtene i dagene 15.—17. juni refererte biskop Berggrav forhandlingene ganske utførlig. Hans referat er benyttet av dr. Brodersen.

I. Begivenhetene 9.—15. april 1940.

Den 9. april 1940 kl. 4½ om morgenen meldte den tyske sendemann i Oslo seg i Utenriksdepartementet og la fram et ultimatum. I dette ble det krevet at det ikke skulde gjøres motstand mot de tyske tropper, når disse satte seg fast her i landet, at de militære innretninger og anlegg som trengtes for de tyske tropper til å sikre Norge mot ytre fiender, skulde overgis, og at det skulde treffes en rekke andre foranstaltninger, som vilde legge styret i Norge inn under den tyske militærmakt.

Utenriksministeren konfererte muntlig med de øvrige medlemmer av regjeringen, som var samlet, og meddelte deretter den tyske sendemann at det var den norske regjeringens enstemmige mening at det vilde være uverdigg for regjeringen og for folket å gå med på de tyske krav. Kongehuset, Regjeringen og Stortinget forlot Oslo i løpet av morgenen og formiddagen samme dag. Stortinget holdt

dagen, men de skulde gjøre det så godt som de kan. Jaja, jeg skal ikke si noe vondt om England, men man skulde vel ha ventet at de som satte igang minesperringen, og som dagen etter stolt skrev at England handler, det taler ikke, — skulde ha vært såpass forutseende at de iallfall hadde forsøkt å bevare Narvik, som var den største anstøtsten i Englands politikk. Jeg kan ikke si at jeg er imponert over Englands hjelp, eller over de løfter som vi får. Jeg må derfor anbefale, at hvis vi får et svar som er tilfredsstillende på det telegram som presidenten visstnok refererte, så må regjeringen og Presidentskapet nevne opp kanskje en tremannskomite til å forhandle med den tyske minister om hvilke betingelser Norge kan utøve sin suverenitet på. En av de betingelser — jeg skal slutte med det — måtte vel være at vi først og fremst måtte få Quisling ut og kanskje heller i n.n. Vi kan ikke tåle å ha Quisling som en slags Kuusinen i Oslo, når de samtidig tilbyr oss at vi kan få overta regjeringen og de skal ikke hverken nå eller i fremtiden krenke vår territoriale selvbestemmelse og politiske uavhengighet.

Jeg har villet si disse ord. Det er litt delte meninger i Regjeringen, men det er ikke noen stor differanse. De fleste er vel for at man skal forsøke denne forhandling uten dermed å binde seg mer, så får vi se hvordan det arter seg.»

President Hambro ga uttrykk for at han i prinsippet var imot forhandling med den tyske sendemann, men etter den stemning som rådet fant han det uforsvarlig ikke å søke kontakt med de tyske myndigheter for snarest mulig å få stanset fiendtlighetene. Han støttet statsministerens forslag om å få oppnevnt en delegasjon på 3 mann til å forhandle med tyskerne.

Stortingsmøtet ble avbrutt kl. 19,40 da det ble opplyst at tyske styrker var underveis for å fange Stortinget. Nytt stortingsmøte ble deretter holdt på Elverum samme dag (9. april) kl. 21,40. Her ble Lykke, Mowinckel og Sundby valgt til å forhandle med tyskerne sammen med utenriksministeren.

I dette møte foreslo presidenten «at Stortinget bemyndiger Regjeringen til, inntil det tidspunkt kommer da Regjeringen og Stortingets presidentskap etter konferanse innkaller Stortinget til neste ordinære møte, å varetta rikets interesser og treffe de avgjørelser og beføyelser på Stortingets og Regjeringens vegne, som må ansees for påkrevet av hensyn til landets sikkerhet og fremtid.»

En representant spurte hvilken hjemmel man har i Grunnloven for en sånn beslutning.

Etter enkelte bemerkninger om dette uttalte så presidenten at «Stortinget bekrefter alene ved sin beslutning den generelle adgang til å gi provisoriske anordninger som Regjeringen har i den tid da Stortinget ikke er samlet.»

Det ble ikke uttrykkelig votert over presidentens forslag.

Det ble deretter for hvert av de 4 partier valgt 2 tillitsmenn, som Regjeringen kunde innkalle til drøftelser. Videre var besluttet oppnevnt 3 konsultative statsråder.

Det var på dette tidspunkt blitt kjent at Quisling hadde dannet en såkalt nasjonal samlingsregjering.

Under forhandlingene ble det uttalt av statsministeren «at etter at jeg har opplevd at vi skulde få en Kuusinen-regjering her i landet, er jeg stemt for at selv om den norske regjering må gå over til Sverige, så får vi forsøke å holde regjeringsnavnet oppe. Det kan kanskje hende at det ikke blir så mye praktisk arbeide å gjøre, men vi får holde navnet og regjeringsfanen oppe og vente på bedre tider».

Det var fremdeles enighet om å søke å få igang forhandlinger med tyskerne. Presidenten (Hambro) uttalte således: «Vi håper ganske sikkert alle at det vil gå slik at disse forhandlinger kommer igang, og at Stortinget, med de innskrenkninger som måtte bli en følge av situasjonen, kan fortsette å gjøre sin gjerning.»

Videre uttalte presidenten i slutten av møtet: «Går det slik som hr. Mowinckel ønsker, og som vi alle håper, men kanskje ikke tror så bestemt, vil vanskelighetene være av en relativt begrenset og oversiktlig art, og jeg går ut fra at Regjering og Storting vil kunne fortsette omtrent på samme måte som regjering og riksdag i Danmark fortsetter sitt arbeide, innen den snevre ramme som er gitt. Men jeg er enig med hr. Stray i at vi måtte være meget blinde, hvis vi gikk ut fra at det var den eneste mulighet som foreligger. Og når Stortingets president i samråd med Regjeringen anbefalte Hamar som stedet for oss, var det også med den tanke at man kunde evakuere og sette over. Og som statsministeren var inne på, hvis det skulde vise seg at det er umulig for denne regjering, som er landets lovlige regjering, å komme i den kontakt hvori den skulde komme med makthaverne i øyeblikket, har den åpen den adgang å bevare Regjeringen og derigjennom det internasjonale symbol på Norges uavhengighet og selvstendighet, den eneste regjering som har en internasjonal bemyndigelse og fullmakt til å opptre, selv om den sitter i et fremmed land.»

kl. 13 møte på Hamar, hvor også Regjeringen var til stede. Det ble her opplyst at Danmark hadde gått med på de tyske krav. Videre kom det etterhvert opplysninger om at tyskerne hadde satt seg fast i Kristiansand, Stavanger, Bergen, Trondheim og Narvik, foruten i Oslo, Horten og andre steder.

Om ettermiddagen hadde regjeringen konferanser sammen med gruppeførerene i Stortinget og en del av Presidentskapets medlemmer. I det stortingsmøte som deretter ble holdt kl. 18,30, opplyste presidenten (Hambro) at regjeringen etter formiddagsmøtet hadde innlevert sine avskjedsansøkninger. Presidenten uttalte: «Jeg har alene hatt anledning til å drøfte det med venstregruppens fører og med et par av bondepartiets menn i utenrikskomiteen og med Presidentskapet. Vi er av den oppfatning at regjeringen ikke har noen adgang til å nedlegge sitt verv i disse tider. Det er umulig at landet har svevende regjeringsforhold i dette øyeblikk. Vi kan alle forstå og anerkjenne at regjeringen finner det lojalt overfor Konge og Storting å stille sine plasser til disposisjon, men vi er av den oppfatning, vi som har drøftet det — hvilket også er Hans Majestets oppfatning — at så meget svever i luften i dette øyeblikk at vi ikke kan risikere at også regjeringsspørsmålet blir svevende i luften. En annen side av saken er det at man kan tenke seg den eventualitet at regjeringen blir supplert med en mann, eventuelt flere fra de forskjellige grupper i Stortinget, hvis det skulde være behov for det. Men det som fremgikk av den konferanse jeg nevnte, var et forslag om at Stortinget henstiller til Kongen, som ikke har innvilget denne avskjedsbegjæring, å forlenge regjeringen i dens embeter og henstiller til regjeringen å fungere inntil videre.» Dette forslag møtte ingen innvending.

I samme stortingsmøte uttalte presidenten at «i dette øyeblikk vil det være nødvendig at Stortinget tar definitivt standpunkt til det spørsmål, hvorvidt man skal oppta forhandlinger med de tyske myndigheter i Oslo, eller om man skal fortsette forsvaret med de midler man har til rådighet og under de vanskeligheter som vil være innlysende for enhver.»

Det ble også opplyst at det var kommet en ny henvendelse fra den tyske minister til ekspedisjonssjef Johannesen. Til denne var det sendt følgende svartelegram: «Tyske sendemanns henvendelse til Dem mottatt og drøftet av Regjeringen med representanter for Stortinget. Ber Dem straks meddele sendemannen at regjeringen nå forelegger

spørsmålet om underhandling med tyske myndigheter om fredelig ordning for Stortinget. Kan gi endelig svar sent i aften eller tidlig i morgen. Forutsetter i mellomtiden stansning kamp.»

Videre uttalte presidenten:

«Jeg sa at det var ikke udelt enighet i det møte som har funnet sted, om selve fremgangsmåten. De vet alle at regjeringen, da den tyske sendemann gjorde sin henvendelse i morges tidlig, avviste det tyske forslag, og at regjeringen iverksatte mobilisering, og at der er ydet motstand under de tyske fremstøt hittil på ethvert punkt. Men under inntrykket av de rapporter man har mottatt fra de forskjellige kanter av landet, under inntrykket også av de materielle og finansielle vanskeligheter og følelsen av den meget store oppgave det vil være å etablere en virkelig regjeringsmakt fra et sted som er noenlunde naturlig dekket mot bombeangrep, har statsministeren og andre av regjeringens medlemmer tatt sitt prinsipielle standpunkt opp til fornyet overveielse og til foreleggelse for Stortinget.

Jeg skylder å føye til at under de drøftelser man har hatt, hvor de forskjellige modaliteter har vært berørt, har Kongen hatt den oppfatning at en underkastelse under de tyske krav i øyeblikket ikke vil bety noen sikkerhet for landet, da den ikke vil bringe oss utenfor kampen. Norge vil bli krigsskueplass i ethvert fall, og han følte personlig ingen tillit til at de eventuelle arrangementer man måtte komme til å treffe med tyske befalshavere i Oslo eller gjennom den tyske legasjon, vilde lenge bli opprettholdt etter sin formelle valør. Men han føyde til, for at det skulde være ganske klart, at det er en selvfølge at når Stortinget helt fritt har truffet sin avgjørelse i den sak, har jeg intet personlig standpunkt annet enn den fulle lojalitet mot det som måtte bli vedtatt under disse vanskelige vilkår.»

Etter at forsvarsministeren hadde redegjort for den militære stilling, tok statsministeren ordet. Han omtalte de drøftelser som hadde funnet sted og den vanskelige stilling landet var i. Deretter uttalte han:

«Ut fra dette, for å gjøre en lang utredning kort, er jeg kommet til det at det muligens var bedre å forsøke å underhandle med den tyske minister som har sendt sine to skrivelser til oss, på basis av at angrepene stanser inntil vi får snakket om hvordan vi skal ordne oss. Jeg vet nok at vi kan vente hjelp fra England, men — det ble jo understreket av Dormer personlig at tiden ikke var så helt god for England til øyeblikkelig å sende hjelp, man måtte ikke vente det på

Det var meningen at forhandlerne skulde reise til Oslo. Men i løpet av natten kom det telefonmelding fra Oslo om at den tyske sendemann ønsket foretrede for Kongen. Resultatet ble da at minister Bräuer kom til Elverum den neste dag, 10. april ved middagstid, for å forhandle med Kongen. Utenriksminister Koht var til stede under den siste del av forhandlingene, og etter møtet med Kongen hadde minister Bräuer en kort konferanse med de norske forhandlere som Stortinget hadde oppnevnt. Deretter reiste han tilbake til Oslo.

Utenriksminister Koht ga de stortingsmenn som var til stede melding om at det ikke var opptatt forhandlinger med minister Bräuer, da tyskerne satte som betingelse at Quisling skulde aksepteres som regjeringssjef. Dette vilde være imot Stortingets enstemmige vedtak.

I løpet av de følgende dager søkte minister Bräuer gjennom høyesterettsjustitiarius Paal Berg å komme i forbindelse med Kongen på ny. Tyskerne var nå villig til å frafalle kravet om at Quisling skulde være statsminister. Det lyktes imidlertid ikke å komme i forbindelse med Kongen eller Regjeringen, som da var reist fra Elverum.

II. Administrasjonsrådet.

I de områder som var besatt av tyskerne, hersket det i uken etter 9. april temmelig kaotiske forhold. En rekke av de ledende menn i sentraladministrasjonen hadde forlatt Oslo 9. april sammen med Regjeringen. Det lyktes ikke Quislings regjering å vinne autoritet, så arbeidet i sentraladministrasjonen stanset opp.

Etter forhandlinger med den tyske minister oppnevnte Høyesterett den 15. april et «administrasjonsråd» for de besatte områder, og Quisling måtte tre tilbake som regjeringssjef. Proklamasjonen fra Høyesterett om oppnevningen av Administrasjonsrådet har følgende ordlyd:

«Da tyske stridskrefter har besatt visse deler av Norge og derved har gjort det faktisk umulig for Den norske regjering å opprettholde den administrative ledelse av disse landsdeler, og da det er tvingende nødvendig at den sivile administrasjon blir i gang, har Høyesterett funnet å måtte sørge for at det — for den tid disse landsdeler er okkupert av tyske stridskrefter — opprettes for de besatte områder et administrasjonsråd til å lede den sivile administrasjon.

I tillit til at Norges Konge vil billige at Høyesterett under de forhåndenværende

ekstraordinære forhold har grepet til denne nødutvei oppnevner Høyesterett som medlemmer av dette midlertidige administrasjonsråd — —.»

Administrasjonsrådet fikk straks tilslutning fra såvel alle offentlige tjenestemenn som fra fagforeningene, næringsorganisasjonene og private, og ordnede forhold kom hurtig istand i de besatte områder.

Etter at reichskommisssar Terboven var kommet til Oslo i slutten av april måned var Administrasjonsrådets myndighetsområde ikke helt klart. Noen vesentlig forskjell med hensyn til utøvelsen av rådets funksjoner gjorde seg dog ikke gjeldende til å begynne med. Etterhvert økedes imidlertid den tyske sivile administrasjon, som var knyttet til Reichskommisariatet, og de tyske myndigheter blandet seg mere og mere opp i norske anliggender. Stor sett kan det likevel sies at Administrasjonsrådet hele tiden, så lenge det var i funksjon, hadde den norske sivile administrasjon i sin hånd, når en ser bort fra det som var en følge av de tyske militære tiltak her i landet. Men selvfølgelig var det atskillige friksjoner. Den finansielle utvikling var i særlig grad bekymringsfull, og det kom etterhvert fram tendenser hos det tyske sikkerhetspoliti til å utøve en virksomhet som var i strid med norsk rettsopfatning.

III. Forhandlingene om Riksråd.

Første del av forhandlingene.

Etter at de allierte hadde trukket seg tilbake fra Andalsnes, var det i mai måned på tale å gjøre en henvendelse til Kongen og Regjeringen, hvis det skulde bli aktuelt å forhandle med tyskerne om fredsslutning. Men spørsmålet falt bort uten at noe var foretatt.

I mai og begynnelsen av juni gikk det rykter i Oslo om at tyskerne påtenkte en forandring av styresettet i Oslo. Nasjonal Samling hadde stor frihet til å drive propaganda, mens avisene ble forbudt å omtale Administrasjonsrådet på noen rosende måte. Den 11. juni sendte de politiske partier følgende skrivelse til Administrasjonsrådet:

«Krigen i Nord-Norge er slutt, og landet vårt er igjen en forvaltningsmessig enhet. Dermed blir Administrasjonsrådets virke utvidet til å omfatte hele landet.

Arbeiderpartiet, Bondepartiet, Høyre og Venstre ga i forrige måned Administrasjonsrådet beskjed om at partiene gjerne vilde gi uttrykk for sin lojalitet og tillit overfor Administrasjonsrådet.

Under den nye situasjon som nå er oppstått, ønsker partiene å gjenta denne tillits-erklæring. Vi er takknemlig for det initiativ Høyesterett tok, da det oppnevnte Administrasjonsrådet. Vi yter også rådet vår anerkjennelse for det arbeid det har utført, og vi lover vår lojale medvirkning i dets fortsatte strev for å opprettholde norsk rettsorden, for å skaffe folk arbeid og for å gjenoppbygge landet.

Vi ber alle nordmenn hver i sin gjerning å gjøre hva de kan for å lette rådets arbeid, som vil kreve en stadig sterkere innsats for å trygge levekårene for oss alle.»

De tyske myndigheter nektet offentliggjørelse av denne skrivelse.

Den 13. juni rettet tyskerne overfor Administrasjonsrådet krav om at Stortinget skulde innkalles og innbys til å treffe beslutning om avsettelse av Kongehuset og Regjeringen Nygaardsvold og valg av «den nye forfatningsmessige regjering». Det ble levert utkast til en «dagsorden for stortingsmøte på Eidsvoll» sålydende:

1. Avsettelse av regjeringen Nygaardsvold.
2. Avsettelse av Kongehuset (grunngeving kan stå fritt).
3. Ugyldighetserklæring av mandater for de stortingsmenn som på det tidspunkt er i utlandet.
4. (Kan forhandles om.) Blir krav gjort gjeldende av noen personer som punkt 1, 2 og 3 vedkommer, mot Stortingets ovennevnte beslutning, forfaller vedkommende formue til den norske stat.
5. Valg av den nye forfatningsmessige regjering.
6. Nye valg til Stortinget blir fastsatt til en bestemt dag og med pålegg til Regjeringen om å gjennomføre nyvalgene så snart forholdene tillater det — senest likevel 3 måneder etter fredsslutningen.
7. Inntil nyvalg blir det vedtatt en ny fullmaktslov for Regjeringen. I den får Regjeringen særlig fullmakt til å innkalle nye stortingsmedlemmer istedenfor de mandater som har bortfalt, for å tjene vedkommende distrikters interesser.»

Videre heter det i det tyske forslag:

«Etter at disse forelegg er vedtatt med forfatningsmessig foreskrevet flertall bekjentgjør Reichskommissaren følgende:

Føreren har d. d. utstedt følgende forføyning:

1. Reichskommissaren for de besatte områder blir kalt tilbake.
2. Til å vareta Det Tyske Rikes interesser

utnevner jeg en overordentlig fullmektig for Føreren i staten Kongeriket Norge.

Dagen etter stortingsvedtaket følger i festlige former foran Stortingsbygningen firingen av Rikstjenesteflagget og heisingen av det norske riksfalg til ytre tegn på at Stortinget igjen har overtatt sine forfatningsmessige oppgaver.»

De fremsatte krav hadde karakter av et ultimatum. Det skulde dog kunne forhandles om noen enkeltheter, men kravene måtte være imøtekommet innen mandag 17. juni kl. 24.

Samme dag som dette ultimatum ble motatt, ble det innkalt til et møte for å drøfte de tyske krav. Møter ble også holdt de følgende dager. I disse møter eller de fleste av dem, deltok høyesterettsjustitiarius Berg, biskop Berggrav, medlemmer av Stortingets Presidentskap, representanter for de 4 store politiske partier og for Arbeidernes faglige Landsorganisasjon samt Administrasjonsrådets medlemmer. I møtene var meningene om situasjonen temmelig delte.

Den 14. juni ble høyesterettsjustitiarius Berg, stortingspresident Magnus Nilssen og medlem av Administrasjonsrådet sorenskriver Harbek valgt til å fremkomme med forslag til forhandlingsgrunnlag. Følgende forslag ble vedtatt:

«Kongen og hans råd oppholder seg utenfor Norge og er derfor avskåret fra å kunne utøve de funksjoner som forfatningen har pålagt Kongemakten.

Da det er påkrevet å ha en styremakt innen landet, finner Stortingets presidentskap at det er dets alvorlige plikt overfor land og folk å rette en anmodning til Høyesterett om å oppnevne et Riksråd.

Stortinget vil snarest mulig møte for å få seg forelagt til godkjennelse det skritt som Presidentskapet har tatt, og for å treffe bestemmelse om Riksrådets fullmakt under sin forvaltning av landet.»

I møte 15. juni ble Berg, Harbek og biskop Berggrav valgt til «å forhandle ut fra den forutsetning at Kongen og Regjeringen ikke avsettes». Disse forhandlinger fant sted samme dags aften med de tyske representanter dr. Dellbrügge og dr. Schmidt.

Det ble ikke fremlagt noe skriftlig, men høyesterettsjustitiarius Paal Berg antydte muntlig en ordning hvoretter Høyesterett på anmodning av Stortingets presidentskap skulde opprette et riksråd med 11—12 medlemmer og med representanter fra de forskjellige landsdeler og næringer.

Dr. Dellbrügge anså ikke en slik ordning som uakseptabel, men fremholdt avsettelsen av Kongen og av regjeringen Nygaardsvold som det vesentligste. «Hvis man i Norge fortsatt anerkjenner Kongen som landets lovlige regent, gjør man seg til ett med hans fornyede krigserklæring, som han og regjeringen utstedte før avreisen fra landet. Følgene herav måtte være at Tyskland mottok den fornyede krigserklæring fra det norske folk og dro konsekvensen herav, f. eks. at samtlige vernepliktige ble internert og sendt til Tyskland». Dessuten vilde det ikke være noen lovlige norske myndigheter å forhandle med, for Tyskland nektet å ha noe som helst med den flyktede regjering å gjøre, fremholdt de tyske representanter.

Hvis forhandlingene ble brakt til en gunstig avslutning, vilde det medføre at Reichskommissar med hans alt bestemmede myndighet ble avløst av en vesentlig mildere tysk myndighet, noe i likhet med forholdene i Danmark.

Etter at de norske forhandlere hadde erklært å ville forelegge det fremkomne for Administrasjonsrådet og Stortingets presidentskap, ble nytt møte berammet til neste dag kl. 20,30.

Under drøftingene om morgenen 16. juni mellom de norske forhandlere, Administrasjonsrådet og de politiske representanter, hersket det enighet om at forhandlingene burde fortsettes, men en fant ikke å kunne etterkomme tyskernes krav med hensyn til Kongehuset.

Det ble i dette møte diskusjon om hvem som skulde føre de videre forhandlinger. Fra forskjellig hold ble hevdet at det var Stortingets Presidentskap som måtte føre forhandlingene, da det var Stortinget som den endelige avgjørelse hørte under. Stortingspresident Magnus Nilssen mente at det var Administrasjonsrådet, som hadde mottatt henvendelsen fra dr. Dellbrügge, og som derfor også måtte svare. Fylkesmann Christensen og andre medlemmer av Administrasjonsrådet hevdet derimot at det lå utenfor dette råds område å ta denne sak i sin hånd. Han meddelte også at de tyske myndigheter hadde forlangt å få forhandle med Presidentskapet. Høyesterettsjustitiarius Berg uttalte: «Jeg vil som nordmann henstille så alvorlig jeg kan at Presidentskapet ikke viker unna.»

Resultatet ble så at Presidentskapet overtok forhandlingene. Bare tre medlemmer av Presidentskapet (Magnus Nilssen, Thorvik og Valen) var til stede på dette tidspunkt. For at alle partier skulde bli representert, ble Lykke og Trædal oppnevnt av henholdsvis Høires og Bondepartiets grupper til å være

med. Endelig skulde biskop Berggrav etter spesiell anmodning fra Magnus Nilssen delta i forhandlingene.

Det ble utarbeidet et utkast til en skrivelse til Reichskommissar, og etter en del debatt ble det norske forslag til svar vedtatt. Det heter heri at det fra norsk hold er «forutsetningen at det ikke tas opp nå spørsmål som ikke er aktuelle før fredsslutningen, men at man på den annen side tar den fulle aktuelle konsekvens av at Kongen og Regjeringen har forlatt landet.

Stortingets Presidentskap framlegger følgende forslag:

1. Da Regjeringen ved å forlate landet er satt ut av stand til å administrere Riket, og da Kongen under de rådende forhold er avskåret fra å utøve de funksjoner som forfatningen har pålagt kongemakten, finner Stortinget det å være sin plikt å oppnevne et Riksråd som overtar disse funksjoner.
2. Stortinget bestemmer Riksrådets fullmakt.
3. Riksrådet fordeler forretningene imellom sine medlemmer.
4. Stortingets Presidentskap bemyndiges til — når Stortinget ikke er samlet — å foreta oppnevningen av nye medlemmer av Riksrådet, så langt det finnes nødvendig.
5. Nyvalg til Stortinget utsettes til etter den alminnelige fredsslutning, idet Riksrådet anordner valgene snarest mulig etter dette tidspunkt.»

De norske forhandlere (Presidentskapet og Berggrav) hadde møte med de tyske forhandlere 16. juni, men det oppnåddes ikke noen enighet. Tyskerne fastholdt kravet om at Kongehuset måtte avsettes.

På dette tidspunkt var samtlige fungerende formenn og andre fremstående representanter for de 4 store politiske partier til stede.

Om formiddagen 17. juni hadde de norske politiske og administrative ledere møte igjen, og det var da fremdeles enighet om at en ikke kunde gå med på å avsette Kongen. Deltagerne i møtet var derimot enige om at den fullmakt regjeringen hadde fått av Stortinget 9. april kunde bortfalle eller annulleres.

Da de norske forhandlere hadde møte med dr. Dellbrügge kl. 16 den 17. juni, forelå melding om at Frankrike hadde kapitulert. Dellbrügge understreket at dette kunde få følger også for forhandlingene i Norge, men han fremla likevel et forslag som lød slik:

«Da Kongen og hans regjering befinner seg utenfor Norge og derfor er forhindret fra å utføre de funksjoner som etter forfatningen er pålagt dem, har Stortingets President-

skap sett det som en alvorlig plikt mot land og folk å oppnevne et Riksråd.

Stortinget er derfor trådt sammen for å gi sitt samtykke til dette skritt og for å treffe nærmere vedtak om Riksrådets fullmakt når det gjelder landets forvaltning.

Derfor har Stortinget

1. besluttet at den fullmakt som ble gitt regjeringen Nygaardsvold på møtet 9. april til å gjøre alt som var påkrevd for landet, blir erklært uvirksom fra den dag da Regjeringen sammen med Kongen forlot landet,
2. slått fast at regjeringen Nygaardsvold ikke lenger har Stortingets tillit og i samsvar med dette ikke lenger kan godtas som regjering,
3. vedtatt å be Kongen om i forståelse med den nåværende politiske og militære situasjon, og for å sikre det norske folks uavhengighet å gi avkall for seg og sitt hus på sine forfatningsmessige funksjoner,
4. for å sikre ordnede regjeringsforhold innsettes et Riksråd som overtar Regjeringens forretninger og Kongens forfatningsrettslige funksjoner. Riksrådet beholder inntil videre også Kongens forfatningsrettslige funksjoner hvis der ikke fremkommer et svar på den under punkt 3 nevnte anmodning innen to uker etter dette møte,
5. slått fast at Norges konstitusjonelle statsform som kongerike skal bli stående også i framtiden,
6. vedtatt å overbringe denne proklamasjon til Kongen på den måte som finnes passende.»

Dellbrügge henstillet samtidig at spørsmålet om å forbeholde prins Haralds rett til tronen ble berørt i en tilleggskrivelse.

Etter konferansen hadde forhandlerne et møte hvor også enkelte av Administrasjonsrådets medlemmer samt høyesterettsjustitiarius Berg og biskop Berggrav til stede. Det ble under denne konferanse av biskop Berggrav fremsatt et forslag som forutsatte at det straks kunde oppnåes fred med Tyskland, sålydende:

«Da det er det norske folks ønske snarest å få gjenopprettet fred og et godt forhold til Tyskland, og da det ikke her i landet i øyeblikket finnes noe organ til å avslutte en slik overenskomst, blir Stortinget straks å sammenkalle for å erklære:

1. Den fullmakt som ble gitt regjeringen Nygaardsvold på møte 9. april til å gjøre alt som var påkrevd for landet, blir er-

klært uvirksom fra den dag da Regjeringen sammen med Kongen forlot landet.

2. At regjeringen Nygaardsvold ikke lenger har Stortingets tillit, og i samsvar med det ikke lenger kan godtas som regjering.
3. Da kongemakten er ute av funksjon og dens endelige skjebne vil bli et av de punkter som blir avgjort ved freden, oppnevner Stortinget et norsk Riksråd med fullmakt til å avslutte fred og som, inntil fredsavslutning overtar kongemaktens funksjoner.»

Presidentskapet mente at fredsslutning under de rådende forhold kunde medføre lite beregnelige konsekvenser for oss, men gikk dog med på — under protest for enkeltes vedkommende — at Berggrav underhånden for egen regning undersøkte hos dr. Dellbrügge hvilke muligheter et slikt forslag hadde for å vinne fram.

Det viste seg imidlertid at dr. Dellbrügge avviste enhver mulighet for fredsforhandlinger. Biskop Berggrav fremholdt at hans forslag da bortfalt.

Samme ettermiddag ble det holdt fellesmøte for å drøfte det utkast som dr. Dellbrügge var kommet med og som er gjengitt foran. Det fremkom under møtet forskjellige forslag. På grunnlag av diskusjonen ble det så utarbeidet et forslag som ble undertegnet av Presidentskapet og ledende menn fra de 4 politiske partier. Forslaget hadde følgende ordlyd:

«Da Kongen og hans Regjering befinner seg utenfor Norge og derfor er forhindret fra å utføre de funksjoner som etter forfatningen er pålagt dem, ser Stortingets Presidentskap det som sin plikt mot landet og folket å oppnevne et Riksråd.

Stortinget innkalles straks for å gi sitt samtykke til dette skritt og for å treffe nærmere vedtak om Riksrådets fullmakt når det gjelder landets forvaltning.

Stortingets Presidentskap vil forelegge for Stortinget forslag om å fatte sådant vedtak:

1. Den fullmakt som ble gitt regjeringen Nygaardsvold i møte 9. april til å gjøre alt som var påkrevd for landet erklæres uvirksom fra den dag da regjeringen sammen med Kongen forlot landet.
2. Regjeringen Nygaardsvold kan ikke lenger godkjennes som regjering.
3. Da Kongen er utenfor landets grenser, er han ute av stand til å utøve sine forfatningsrettslige funksjoner. Spørsmålet om Kongehusets stilling vil finne sin avgjørelse ved fredsslutningen.
4. Riksrådet overtar Regjeringens forret-

ninger og Kongens forfatningsrettslige funksjoner inntil videre, og gis for øvrig fullmakt til å treffe de beslutninger som er nødvendig for landets forvaltning når Stortinget ikke er samlet.

5. Norges konstitusjonelle statsform som kongerike etter grunnloven skal bli stående også for fremtiden.
6. Nyvalg til Stortinget utsettes til etter fredsslutningen, idet Riksrådet anordner valgene snarest mulig etter dette tidspunkt.»

Sent om aftenen den 17. juni hadde de norske forhandlere (Presidentskapet) sammen med biskop Berggrav og dr. Brodersen som tolk et møte hos dr. Dellbrügge, hvor dette forslag ble fremlagt. Fra tysk side ble det uttalt at forslaget på det avgjørende punkt ikke imøtekom de tyske ønsker, da punkt 3 fastholdt den formulering at Kongen ikke befinner seg i landet og derfor ikke kan utøve sine funksjoner. Videre ble det innvendt at forslaget forbeholdt løsningen av spørsmålet om Kongehusets stilling til fredsslutningen. Etter en del diskusjon sluttet møtet med at dr. Dellbrügge konstaterte at de norske forhandlere ikke hadde villet imøtekomme det tyske krav i hovedpunktet, og at han nå skulde forelegge dette for Reichskommissar.

Etter møtet drøftet de norske forhandlere inntrykket av møtet. Noen mente at det norske forslag vilde bli overveiet, mens andre, særlig tolken, hadde fått inntrykk av at det var inntrådt brudd i forhandlingene, og at Reichskommissars brev med avsettelse av Administrasjonsrådet og innsettelse av tysk kommissarstyre vilde bli sendt neste morgen. Dette var på forhånd bebudet å ville inntre i tilfelle av at de tyske krav ikke ble imøtekommet.

Umiddelbart etterpå ble det meddelt til Administrasjonsrådets formann, fylkesmann Christensen, som sammen med enkelte andre, deriblant en av de norske forhandlere, var til stede på Administrasjonsrådets kontor, at dr. Dellbrügge hadde erklært at forhandlingene var brutt og at derfor Reichskommissars nevnte brev vilde bli sendt. Fylkesmann Christensen tok da i samråd med de tilstedeværende den beslutning å søke kontakt med dr. Dellbrügge. Resultatet av denne konferanse, som fant sted etter mitnatt, var at Christensen erklærte å ville foreslå Presidentskapet at det ble rettet en henvendelse til Kongen for å gi Kongen anledning til, om han ønsket det, å tre tilbake. Dr. Dellbrügge erklærte å ville avvente resultatet av dette forslag.

Neste formiddag 18. juni ble det så holdt fellesmøte, hvor situasjonen ble drøftet. Forslaget om å gå med på å rette en henvendelse til Kongen fikk her overveiende tilslutning, men enkelte frarådet forslaget. Ordføreren (stortingspresident Magnus Nilsen) erklærte at han ikke vilde ta ansvaret for å sende en slik henvendelse medmindre det var enighet herom. Iallfall de fleste av dem som hadde frarådet forslaget, erklærte da å vilde bøye seg lojalt for det som ble besluttet. Således uttalte fylkesmann Utheim ifølge det referat som er istandbrakt ved dr. Brodersen at han «vilde råde Presidentskapet til ikke å sende en henstilling som foreslått. Han var enig med Getz i å legge det i Presidentskapets hånd, og erklærte å bøye seg lojalt, men han rådet til å avvise kravet. Han vilde imidlertid ikke reise noen kritikk uansett hvilken avgjørelse ble truffet». Noen formelig votering fant ikke sted, men på ordførers spørsmål om det var noen som hadde innvending å gjøre mot at forslaget om en henvendelse til Kongen ble fulgt, fremkom ingen innvending. Høyesterettsjustitiarius Berg frarådet henvendelsen, men betraktet seg etter 15. juni ikke som mandatgiver for forhandlerne på grunn av sin stilling som Høyesterettsjustitiarius. Biskop Berggrav deltok etter 17. juni ikke lenger i forhandlingene på grunn av annet arbeid.

Samme formiddag (18. juni) ble så det norske forslag som er referert foran, overlevert til dr. Dellbrügge med den forandring at følgende setning i punkt 3 ble sløyfet: «Spørsmålet om Kongehusets stilling vil finne sin avgjørelse ved fredsslutningen». I stedet fulgte en tilleggskrivelse hvor det ble meddelt «at der skjer en henvendelse til Kongen om at han i forståelse av vår nåværende politiske og militære situasjon og for å sikre det norske folks uavhengighet gir avkall for seg og sitt hus på sine forfatningsrettslige funksjoner. Skulde Kongen ikke etterkomme denne henstilling, vil Stortinget bli forelagt forslag om at Riksrådet inntil videre beholder Kongens forfatningsrettslige funksjoner.» Både forslaget og tilleggskrivelsen var undertegnet av Presidentskapet og fungerende formenn i de politiske partier. Før tilleggskrivelsen ble endelig overlevert ble det oppnådd at dr. Dellbrügge frafalt kravet om siste periode i denne tilleggskrivelse og en ny skrivelse ble utferdiget overensstemmende hermed. Videre ble det levert en skrivelse til Det tyske folks Fører om at adgangen ikke måtte være stengt til i sin tid å tilby arveprins Harald den norske trone.

Umiddelbart før Reichskommissar skulde

gå i det ventende fly for å reise til Berlin med dokumentene ble det fra tysk side foranlediget en del forandringer i dem. I stedet for den foran nevnte tilleggsskrivelse ble der inntatt i forslaget en anmerkning til punkt 3 med lignende innhold. Et krav om utnevnelse av nye stortingsmenn i stedet for dem som oppholdt seg i utlandet ble frafalt, mens forskjellige andre, nærmest redaksjonelle endringer, ble foretatt. Forslaget i den endelige form fikk da følgende ordlyd:

«Da Kongen og hans Regjering befinner seg utenfor Norge og derfor er forhindret fra å utføre de funksjoner som etter forfatningen er pålagt dem, ser Stortingets Presidentskap det som sin plikt mot landet og folket å oppnevne et Riksråd.

Stortinget innkalles derfor for å gi sitt samtykke til dette skritt og for å treffe nærmere vedtak om Riksrådets fullmakt når det gjelder landets forvaltning.

Stortingets Presidentskap forelegger for Stortinget forslag om å fatte sådant vedtak:

1. Den fullmakt som ble gitt regjeringen Nygaardsvold i møte 9. april er uvirksom.
2. Regjeringen Nygaardsvold kan ikke lenger godkjennes som regjering.
3. Da Kongen er utenfor landets grenser, er han ute av stand til å utøve sine forfatningsrettslige funksjoner.

Anmerkning til punkt 3: Til dette punkt meddeler Presidentskapet at det i forståelse av situasjonen har henstillet til Kongen å gi avkall på sine forfatningsrettslige funksjoner for seg og sitt hus.

4. Riksrådet overtar inntil videre Regjeringens forretninger og Kongens forfatningsrettslige funksjoner. Nyvalg til Stortinget utsettes til etter fredsslutningen idet det pålegges Riksrådet å anordne nyvalg så snart forholdene tillater det, men senest tre måneder etter fredsslutningen.
5. De stortingsmenn som for tiden befinner seg i utlandet, blir ikke innkalt under resten av Stortingets funksjonstid og gis ikke adgang til å ta del i møtene.
6. Inntil nyvalg får Riksrådet fullmakt til i samsvar med punkt 4 å fatte alle vedtak som er påkrevd for landets vel.
7. Norges konstitusjonelle statsform som kongerike skal bli stående også i framtiden.»

Nå kom på ny opp det i tilleggsskrivelsen tidligere frafalte krav, og i den form at dersom Kongen ikke etterkom henstillingen om å gi avkall på sine forfatningsmessige funksjoner, så skulde Presidentskapet forplikte seg til å skaffe Stortingsvedtak for

Kongehusets tilbaketreden. Presidentskapet nektet å påta seg noen slik forpliktelse, men erklærte seg villig til i tilfelle å «søke utvirket stortingsvedtak om Kongehusets tilbaketreden».

Den 24. juni fikk de norske forhandlere meddelelse om det tyske svar på det norske forslag. De fleste punkter hadde der Führer erklært seg innforstått med, men henvendelsen om at tronen skulde stå åpen for prins Harald hadde fått en ugunstig mottagelse, særlig fordi det fra høytstående hold i utlandet var kommet en annen skriftlig henvendelse til fordel for det norske Kongehus.

Det ble videre fra tysk side slått fast, at når man kom til enighet om den nye styreform, skulde Reichskommissar trekkes tilbake og i stedet skulde det innsettes en overordentlig befullmektiget i Norge. Dette vilde bety en vesentlig mildere tysk kontroll — man kunde kanskje vise til Danmark som forbilde. Det ble fremholdt at så lenge Tyskland befant seg i krig var det naturlig at det tyske rikets befullmektigede ble sjaltet inn som et mellomledd mellom de militære myndigheter og det norske riksråd, men dette vilde bare gjelde som en overgang inntil krigens slutt.

Henvendelsen til Kongen

skjedde telegrafisk over Stockholm. Det telegram som først ble utarbeidet ga en forholdsvis utførlig redegjørelse for de forhandlinger som hadde ført til henvendelsen. Det framgikk herav at det var i høyeste grad motstrebende at de norske forhandlere omsider hadde gått med på å ta dette skritt. Da tyskerne fikk kjennskap til dette, gjorde de innsigelser fordi henvendelsen i denne form vilde kunne misbrukes til propaganda under den pågående krig mellom stormaktene.

Etter forhandlinger med tyskerne fikk henvendelsen som var datert 27. juni, til slutt sådan form:

«Efterat Oslo og de omliggende distrikter den 9de april og de følgende dager var blitt besatt av tyske tropper og hr. Vidkun Quisling under Regjeringens fravær hadde ansett sig berettiget til å danne regjering, fremstillet det sig for nordmænd av alle yrker og samfundsklasser i det besatte område som nødvendig under okkupasjonen å få etablert en ordening, som sikret befolkningen mot unødige lidelser. Av denne grund blev Administrationsrådet med de tyske okkupasjonsmyndigheters billigelse opnævnt den 15de april for å lette den civile forvaltning i de besatte områder. Det blev på forhånd gjort forsøk på å komme i forbindelse med Deres Majestæt for å få godkjent denne ordening. Da dette

ikke lykkedes, fandt Høiesteret å burde foreta opnevne av rådet. Dette skritt bidrog til å skape ordnede forhold og har gitt befolkningen den trygghet som har vært mulig under de herskende omstendigheter.

Efterat hele landet var besatt av tyske tropper og Kongen og Regjeringen hadde forlatt landet, kom spørsmålet op om å endre denne ordning. De medlemmer av Stortingets Præsidentskap som har kunnet komme tilstede, har derfor sammen med representanter for de fire store politiske partier og Arbeidernes faglige Landsorganisasjon været samlet i Oslo siden 14de juni og hatt rådslagninger delvis sammen med Administrasjonsrådet.

På grundlag av disse rådslagninger mellem de ovennevnte representanter blev der truffet følgende ordning med de tyske myndigheter:

(Her referertes vedtaket av 17de juni i den endelige form.)

Som det vil forstås, er det en forutsetning for denne ordning at Kongen gir avkald for sig og sitt hus på sine forfatningsrettslige funksjoner. Og av hensyn til folkets velfærd og landets fremtid retter vi, så smertelig det enn føles i norske sind, en inntrengende bønn til Deres Majestæt om å etterkomme vår henstilling herom.

I tillit til at Deres Majestæt vil forstå vår handlemåte, ber vi om å få meddelelsen om Deres Majestæts beslutning senest den 12te juli.»

Man hitsetter her Kongens svar, som var datert 3. juli 1940:

«Jeg har mottatt henvendelse av 27. juni 1940 fra Stortingets Præsidentskap og har i full forståelse av mitt personlige ansvar og av situasjonens alvor samvittighetsfullt overveiet den for vårt land så skjebnetunge beslutning, som er omhandlet i Præsidentskapets skrivelse.

Jeg kom til Norge i 1905 etter kallelse fra det norske folk og har i de forløpne år etter beste evne søkt å oppfylle de plikter, som derved ble pålagt meg.

Mitt nye fedreland ble meg uendelig dyrbart og jeg ble knyttet til det norske folk med inderlige bånd. Mitt valgspåk «Alt for Norge» har alltid vært og er fremdeles bestemmende for mine handlinger, og kunde jeg bli overbevist om at jeg i denne stund vilde tjene mitt folk best ved å gi avkall på mitt kongelige verv, eller kunde jeg ha sikkerhet for at der bak Stortingets Præsidentskap i denne sak sto et flertall av det norske folk, vilde jeg — hvor dypt det enn vilde smerte meg å skilles fra Norge, følge den henstilling som Præsidentskapet har rettet til meg.

Jeg ser av Præsidentskapets skrivelse, at det forslag som Præsidentskapet har tenkt å legge fram for Stortinget, er blitt til gjennom en avtale med de tyske okkupasjonsmyndigheter i Norge. Det er sålunde ikke uttrykk for en fri norsk beslutning men resultatet av en tvangsmakt utøvd ved fremmed militær okkupasjon.

Det framgår videre av skrivelsen, at de stortingsmenn som har unndratt seg denne tvangsmakt ved å ta opphold utenfor Norges grenser ikke skal få adgang til å delta i de møter, som skal treffe avgjørelse om det nevnte forslag.

Stortinget i 1814 hevdet et helt motsatt prinsipp, idet det nektet å godkjenne mandatet for de stortingsmenn, som møtte fra distrikter besatt av fremmed krigsmakt. Det bygde på den logiske betraktningmåte, at slik okkupasjon måtte binde stortingsmennes vedtaksfrihet; nå skal de representanter — deriblant endog Stortingets president — som fremdeles har sin vedtaksfrihet, bli utelukket fra Stortinget, mens de som lever under presset av fremmed makt skal være alene om å avgjøre landets skjebne.

Jeg vilde svikte mine konstitusjonelle plikter ved å godta vedtak, som kan bli gjort av et storting sammenkalt under slike vilkår.

Det heter i Præsidentskapest forslag punkt 3: «Da Kongen er utenfor landets grenser er han ute av stand til å utøve sine forfatningsrettslige funksjoner.»

Norges grunnlovs § 11 fastslår uttrykkelig, at Kongen kan være inntil 6 måneder utenfor landet uten Stortingets samtykke, og med slikt samtykke ennå lenger. Er Kongen utenlands i felt tyder bestemmelsen i grunnlovens § 41 på at noe særlig samtykke i det hele tatt ikke trenges.

I Stortingets møte på Elverum den 9. april 1940 uttalte presidenten med Stortingets enstemmige tilslutning at Kongen og Regjeringen, om det skulde bli nødvendig av hensyn til en fri og uavhengig styrelse, måtte kunne ta opphold utenfor landet, uten at det herunder ble antydning noe tidsbegrensning. Det er således intet konstitusjonelt grunnlag for den påstand, at jeg ikke kan utøve det verv, som Grunnloven pålegger meg.

Den nåværende norske regjering under ledelse av statsminister Nygaardsvold ble utnevnt 19. mars 1935, denne regjeringens sammensetning har senere undergått en del endringer, senest ved utnevning av statsråder tilhørende andre politiske partier enn det, som Regjeringen opprinnelig utgikk fra. Dermed er skapt en nasjonal regjering, som har hatt Stortingets enstemmige tillit, uttrykkelig

tilkjennegitt ved vedtak i dets møte 9. april i år.

Ifølge norsk konstitusjonell praksis har Stortinget full rett til å tilbakekalle en given tillitserklæring, men dette må i tilfelle gjøres av et storting, som handler under full konstitusjonell frihet og som ikke vilkårlig er blitt berøvet en rekke av sine medlemmer. Intet av disse vilkår blir oppfylt ved den forsamling, som Presidentskapet nå skal innkalle.

I avtalen mellom Presidentskapet og de tyske okkupasjonsmyndigheter er sagt, at heller ikke den norske regjering kan utføre sine forfatningsrettslige funksjoner, fordi den befinner seg utenfor Norge. Jeg og Regjeringen har intet høyere ønske enn at vi kunde få utøve vårt virke innenfor landet, det er bare fremmed makt som har tvunget Regjeringen til sammen med meg midlertidig å forlate landet. Vi har gjort dette i overensstemmelse med Stortingets vedtak, for så vidt mulig å bevare et fritt og uavhengig norsk riksstyre.

Kunde det bli skapt slike vilkår i Norge, at jeg og Regjeringen kunde vende tilbake til landet for der å fortsette vår gjerning i full frihet, vilde det øyeblikkelig bli gjort. Den selvfølgelige forutsetning for dette måtte være, at all fremmed krigsmakt forlater landet. Den ordning med de tyske okkupasjonsmyndigheter, som Presidentskapet har gjort avtale om, forutsetter imidlertid, at den tyske okkupasjon fremdeles skal bli opprettholdt, og under disse omstendigheter ser jeg ingen mulighet for at et fritt norsk riksstyre kan bestå innenfor Norges grenser.

Da det i Presidentskapets forslag er omtalt, at nyvalg til Stortinget først kan bli holdt etter «fredsslutningen», forutsettes altså, at Norge ikke kommer til å få fred før krigen mellom stormaktene er ført til ende. Heri har Presidentskapet utvilsomt rett, men dermed er det også klart, at den foreslåtte ordning ikke hjelper det norske folk til den fred, som det så sterkt lengter etter.

Avtalen med de tyske okkupasjonsmyndigheter tjener heller ikke til å fremme flere av de økonomiske interesser, som er så viktige for folkets velferd. Jeg minner om at de tyske krav til den norske regjering ved overfallet på landet natt til 9. april blant annet gikk ut på en fullstendig økonomisk avsperring av Norge i forholdet til alle vestlige land i og utenfor Europa. Og viktige økonomiske interesser vilde under en ny regjering slik som planlagt ved oppnevning av et «riksråd» komme til å bli enda mer skadelidende enn de nå er, idet den ikke vil kunne

overta de livsviktige interesser i utlandet, som den nåværende regjering nå varetar.

Jeg vil videre peke på en side ved det foreliggende spørsmål, som ikke er berørt i Presidentskapets skrivelse, men som skarpt belyser den ordning det her gjelder. Jeg sikter til omfanget av den myndighet, som det planlagte riksråd skulde få. Jeg vil ikke komme nærmere inn på det faktum som er åpenbart for alle at riksrådet i praksis vil måtte følge tyske direktiver så lenge den tyske okkupasjon av Norge består, men jeg vil understreke det som framgår av det vedtak, som i disse dager er kunngjort fra den tyske regjering i Berlin, om at ingen fremmede stater får ha diplomatisk representasjon i Oslo, og at Norges utenrikspolitikk vil bli ledet av Utenriksdepartementet i Berlin.

Dermed er det tydelig sagt, at de nye riksråd i Oslo ikke representerer et selvstendig rike men bare et lydrike under Tyskland. En abdikasjon fra min side vilde altså ikke engang formelt være til fordel for et selvstendig riksstyre i Norge, riksrådet vilde ikke få alle de forfatningsmessige funksjoner som tilkommer Kongen.

Jeg kan ikke se, at Stortingets Presidentskap har noe som helst forfatningsmessig grunnlag for å omgjøre de lovlige stortingsvedtak, som hittil er gjort. Det er tvert imot helt åpenbart, at hele den foreslåtte ordning er forfatningsstridig.

Det er meg ikke mulig å innse, at jeg vilde handle i fedrelandets interesse ved å bøye meg for den henstilling, som Presidentskapet har rettet til meg, hvorved jeg vilde godta en ordning, som strider mot Norges grunnlov og som med makt søkes påtvunget det norske folk.

Jeg vilde derigjennom fravike det prinsipp, som gjennom hele min regjering har vært ledetråden for mine handlinger, nemlig strengt å holde meg innenfor rammen av forfatningen.

Det norske folks frihet og selvstendighet er for meg Grunnlovens første bud, og jeg mener å følge dette bud og å vareta det norske folks interesser best ved å holde fast ved den stilling og den oppgave, som et fritt folk ga meg i 1905.»

Henvendelsen til Kongen og Kongens svar ble kjent av det norske folk gjennom kringkastingen fra London og i forkortet form gjennom avisene i Norge.

Det ble etter hvert klart at det vakte en voldsom sorg og motvilje hos det norske folk at Kongen skulde «avsettes». Denne opinion gjorde Lykke seg til talsmann for i et brev til dr. Dellbrügge den 17. juli Han antydet

en endring av post 3 i stortingsbeslutningen så den kom til å lyde: «Kongens forfatningsmessige funksjoner utføres av Riksrådet inn-til kongehusets endelige stilling er avgjort ved fredsslutningen.»

Videre forhandlinger.

Allerede fra slutten av juni måned var det blitt ført forhandlinger om ordningen av departementene og sammensetningen av Riksrådet. Om disse forhandlinger henvises til det utrykte referat som ble istandbrakt av Stortingets kontor (ved dr. Brodersen).

En særlig vanskelighet oppsto da det fra tysk side ble forlangt at et medlem av Nasjonal Samling, godseier Axel Stang, skulde være med i Riksrådet som sjef for et «Idretts- og Arbeidstjenestedepartement». Det så ut til at forhandlingene skulde bryte på dette spørsmål, men saken ble ordnet ved at Axel Stang ble godtatt fra norsk side på uttrykkelig betingelse av at Tyskland skulde gi Vidkun Qusling en stilling i utlandet, således at han skulde oppholde seg utenfor Norge så lenge krigen varte. Dette vilkår skulde foreløpig holdes hemmelig.

Videre ble forhandlinger ført om formene for Stortingets sammentreden og oppnevningen av Riksrådet m. v. Det ble også utarbeidet et utkast til innstilling til Stortinget fra Presidentskapet om de beslutninger som Stortinget skulde innbys til å fatte.

Fra først av var det meningen at Stortinget skulde sammenkalles allerede i første halvdel av juli. Forhandlingene begynte imidlertid å trekke i langdrag og førtes etter hvert med forholdsvis lange avbrytelser.

De tyske innrømmelser.

Under forhandlingene var det hele tiden forutsetningen at opprettelsen av et Riksråd var betinget av visse innrømmelser og garantier fra tysk side. Den 2. august satte de norske forhandlere opp et utkast til de punkter som de ønsket klarlagt om den stilling Norge vilde komme i ved den forutsatte midlertidige ordning i okkupasjonstiden. Under henvisning til de tyske forhandlernes erklæringer ble disse sammenfattet i følgende punkter:

- «1. Reichskommissar for de besatte områder kaldes tilbake, og den civile administrasjon under reichskommissariatet — herunder politiet — avvikles.
2. Riksrådet har den øverste civile myndighet i landet.
3. Til å vareta det tyske rikets interesser oppnevnes en overordentlig befuldmektiget for der Führer i staten kongeriket Norge.

4. Etterat Stortinget har holdt sit møte, skal det tyske rikstjenesteflagg på Stortingsbygningen fires og det norske riksflegg heises opp som et ytre tegn på at Stortinget igjen har overtatt sine forfatningsrettslige oppgaver.

5. For ikke i overgangstiden, indtil krigen er slutt, at måtte stille landet under militær forvaltning og lovgivning skal det tyske rikets befuldmæktigede være mellomledd mellom de militære myndigheter og det norske riksråd på den måte at de militære myndigheter får fremmet sine saker overfor de norske myndigheter gjennom det tyske rikets befuldmæktigede.
6. Forøvrig skal forholdet mellom Norge og Tyskland være underkastet folkerettens regler.»

Det gikk nå flere uker uten at Presidentskapet hadde noen kontakt med de tyske forhandlere.

Oppslutningen fra de politiske partier og næringsorganisasjonene.

Den 24. august sendte Arbeiderpartiet, Bondepartiet, Høire, Kristelig Folkeparti og Venstre følgende skrivelse til Stortingets Presidentskap:

«Som det ærede Presidentskap vil være kjent med, har de fire politiske partier — Bondepartiet, Det norske Arbeiderparti, Høire og Venstre — i lengere tid samarbeidet om spørsmål av felles nasjonal og politisk interesse. Representantene for disse partier tok også del i de forhandlinger som ble ført i juni under ledelse av Presidentskapet om ordningen av landets styre under okkupasjonstiden.

De samarbeidende partier — hvortil også Kristelig Folkeparti har sluttet seg — har i den senere tid ført forhandlinger for å bringe dette samarbeid inn i fastere, organisatoriske former, og partiene er blitt enig om å etablere dette under ledelse av et fellesutvalg, samtidig som man har nådd fram til enighet om retningslinjer for det framtidige samarbeid.

Idet vi henviser til disse retningslinjer, som er vedlagt skrivelsen, tør vi be det ærede Presidentskap om å gi de tyske myndigheter den nødvendige underretning. Vi betrakter det nasjonale samarbeid som nå finner sted, og det arbeidsprogram som partiene har samlet seg om, som en naturlig konsekvens av det tidligere innledede samarbeid, og som en nasjonal plikt for partiene i den situasjon landet befinner seg i.

Vi understreker — i samsvar med de vedtatte retningslinjer — at partiene vil sette

alle krefter inn i dette fellesskap, i samarbeid med landets administrative myndigheter og med okkupasjonsmakten.»

Skrivelsen var ledsaget av et program med retningslinjer for samarbeidet og en overenskomst mellom partiene.

Samme dag, 24. august, sendte Arbeidernes faglige Landsorganisasjon, Den norske Bankforening, Norges Bondelag, Norges Fiskarlag, Norges Handelsstands Forbund, Norges Håndverkerforbund, Norges Industriforbund, Norges Rederforbund, Norsk Arbeidsgiverforening, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Norske Forsikringsselskapers Forbund følgende fellesskrivelse til Stortingets Presidentskap:

«Undertegnede organisasjoner er gjort kjent med, at de fem politiske partier — Bondepartiet, Det norske Arbeiderparti, Høire, Kristelig Folkeparti og Venstre — har trådt inn i et fast, organisatorisk samarbeid under ledelse av et fellesutvalg og samlet seg om bestemte retningslinjer for dette samarbeid.

Våre organisasjoner, som selv ikke driver noen partipolitisk virksomhet, men som teller medlemmer i de forskjellige partier, ønsker overfor Stortingets Presidentskap å gi uttrykk for sin glede over dette, og for vår fulle tilslutning til bestrebelsene for å nå fram til et fast og målbevisst samarbeid om de store og aktuelle oppgaver, som er angitt i de oppstilte retningslinjer. Våre organisasjoner vil hver på sitt område etter beste evne yde saklig støtte for å bidra til løsningen av disse arbeidsoppgaver.»

Tyskerne nektet å godkjenne samarbeidet mellom partiene, og det ble forbudt å offentliggjøre saken i pressen.

Forhandlingene i september.

Den 7. september 1940 hadde Presidentskapet sammen med fylkesmann Christensen og direktør Fridtjof Heyerdahl (som var uoffisielt mellomledd mellom de norske og tyske forhandlere) et møte med de tyske forhandlere dr. Dellbrügge og Ministerialrat Müller. Som tolk fungerte dr. Brodersen.

I dette møte ble det opplyst at der Führer hadde tatt saken under ny overveielse og vilkårene for en ordning var blitt betydelig endret. Det ble nå krevet avsettelse av så vel Kongen som Regjeringen, Reichskommissar skulde ikke kalles tilbake, men bli stående ved siden av Riksrådet, og Quisling skulde bli i landet, og det ble krevet plass for ytterligere et par medlemmer av Nasjonal Samling i Riksrådet. Det ble samtidig framholdt at Administrasjonsrådet ikke lenger kunde

fortsette, fordi de representerte Regjeringen i London, som fortsatt kunde si at den var Norges rettmessige regjering. Understreknin-gen fra London om at krigen fortsatte, kunde ikke lenger fåles. Også forholdet til Russland gjorde det nødvendig snarest å få en handlekraftig regjering i Norge.

Dr. Dellbrügge beklaget underhånden at Quisling hadde fått anledning til å arbeide i Tyskland. Det ble også kjent at Quisling hadde hatt foretrede hos Hitler og hadde vunnet gehør hos denne.

Under møtet med de tyske forhandlere framholdt Presidentskapet, at spørsmålet om Kongens tilbaketreden hadde vært fremme i diskusjonen her i landet, og at dette punkt voldt de største vanskeligheter. Dessuten måtte det spørres hva vi vilde oppnå ved ordningen. Det ble herunder henvist til de 6 punkter som Presidentskapet hadde oppregnet angående Norges stilling under ordningen (gjengitt foran i skrivelsen av 2. august).

Det ble videre framholdt at den tid som var gått også for oss hadde betydd en utvikling. Det ble mer og mer klart at den form som spørsmålet om Kongens stilling hadde fått, gjorde det overordentlig vanskelig, for ikke å si umulig å nå fram til en stortingsbeslutning. Dessuten hadde de mange inngrep som hadde funnet sted i den tid forhandlingene hadde pågått, virket avskrek-kende, ikke minst i økonomiske og rettslige spørsmål.

Etter møtet besluttet Presidentskapet å innkalle Stortingets enkelte medlemmer telegrafisk til 10. september til gruppemøter.

Neste dag, 8. september, hadde de norske og tyske forhandlere et nytt møte. Dr. Dellbrügge framla her et nytt utkast til stortingsbeslutning, hvori post 3 var gitt følgende form: «Da Kongen ikke mere befinner sig innenfor riket, er han ute av stand til å utøve sine forfatningsrettslige funksjoner.

I erkjendelse av denne situasjon og for å verne om Norges frihet og uavhengighet, har Stortingets Presidentskap anmodet Kongen om at gi avkald på sine forfatningsrettslige funksjoner for sig og sitt hus for at bane veien for en nyordning som er betinget av krigen. Da Kongen ikke har føiet sig efter stundens krav, erklærer Stortinget at kongehuset Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg har tapt alle forfatningsmæssige rettigheter og plikter.»

De grunnleggende spørsmål om forutsetningene for ordningen kunde for øvrig fastlegges ved skriftveksel mellom Reichskommissar og Riksrådets formann.

Under møtene 8. og 9. september ønsket de tyske forhandlere gjentatte ganger å få vite om de norske forhandlere for sitt eget vedkommende hadde tatt standpunkt til det tyske forslag. Fra norsk side ble det imidlertid fastholdt at de ikke kunde ta standpunkt til dette før skriftvekslingen forelå om de fordeler Norge skulde oppnå, og forhandlerne hadde fått konferert med stortingsgruppene.

Dr. Dellbrügge satte deretter opp skriftlige «bemerkninger» om de nærmere forutsetninger for ordningen.

Mandag 9. september hadde gruppestyrene møte, først hver gruppe for seg, og deretter et fellesutvalg for gruppene.

I møte med de tyske forhandlere om aftenen samme dag ble det meddelt at Presidentskapet personlig fant å måtte gå med på det tyske forslag i prinsippet. Neste dag, 10. september, ble stortingsgruppene forelagt følgende 4 spørsmål til votering:

1. Kan en gå med på en ordning gjennom avtale med de tyske myndigheter, selv om en må nøie sig med de tilsagn som er gitt av dr. Dellbrügge angående forholdet mellom Reichskommissar og Riksrådet, og selv om en må stemme for et stortingsvedtak om at Kongen og kongehuset trer tilbake?

Votering: 80 stemte nei, 50 ja.

2. Kan en gå med på en ordning som under 1 nevnt dersom stortingsvedtaket går ut på at Kongen og kongehuset trer tilbake indtil fredsslutningen?

Votering: 75 stemte ja, 55 nei.

3. Er en villig til at stemme for stortingsvedtak som nevnt under spørsmål 1, dersom det er almindelig flertall i Stortinget for det?

Votering: Bortfaller.

4. Er en villig til at stemme for stortingsvedtak som nevnt under spørsmål 2, dersom det er almindelig flertall for forslaget i Stortinget?

Votering: 96 stemte ja, 34 nei.

Det ble deretter meddelt de tyske forhandlere at det ikke var flertall for forslaget i den foreliggende form, men at det vilde være flertall for en beslutning om at Kongen trer tilbake «inntil fredsslutningen». Dr. Dellbrügge erklærte at det ikke var mulig å gå med på dette. Det ble gitt frist til neste dag kl. 11 med å forelegge saken på ny for stortingsgruppene.

Fra norsk side ble det besluttet å fastholde at Kongen bare skulde tre tilbake inntil fredsslutningen. Likeså ble det fastholdt at Presidentskapet skulde oppnevne nye medlemmer av Riksrådet i tilfelle av vakanser.

Den neste dag ble den norske formulering av «kongeparagrafen» godtatt. I det annet punkt (om oppnevning av riksrådsmedlemmer) fastholdt tyskerne sitt standpunkt, men erklærte å ville vente til kl. 13 samme dag med å motta melding om den endelige uttalelse fra Presidentskapet om dette punkt.

Det ble besluttet ikke å godta det tyske forslag også etter at det var meddelt at dette vilde bety brudd.

I de videre forhandlinger deltok h.r.advokat skipsreder Kaare Schøning som rådgiver for Presidentskapet og uoffisiell norsk medforhandler.

Den 15. september ble det fra tysk side meddelt at Terboven var vendt tilbake fra Berlin med definitiv avgjørelse av Hitler om visse endringer i forslaget. De viktigste var at oppnevning av nye medlemmer av Riksrådet skulde foretas av Riksrådet selv, i samråd med Presidentskapet, samt at det skulde gis en tilleggserklæring om at punkt 3 var å forstå slik at Kongen tapte rettighetene til kronen for seg og sitt hus, altså en fortolkning som var i strid med ordlyden.

Det ble i de følgende dager ført nye forhandlinger om dette. Herunder ble det foreslått fra tysk side at beslutningen skulde redigeres på tysk etter det tyske forslag og på norsk etter det norske. Overfor Stortinget og offentligheten skulde bare den norske tekst gjelde, men Presidentskapet skulde i en hemmelig erklæring bekrefte at den tyske formulering etter sitt innhold er meningen i de stortingsvedtak som skulde gjøres.

Denne ordning ble avvist fra norsk side.

I de norske forhandleres møte 16. september ble framlagt utkast til fylkesmann Christensens brev til Reichskommissar om vilkårene for ordningen. Neste dag ble det fra tysk side levert et utkast til brev fra Ministerialrat Müller til fylkesmann Christensen om Riksrådets stilling og de øvrige vilkår for ordningen. Fra norsk side ble framsatt forslag om visse endringer i dette utkast.

I møtet den 17. september framsatte de tyske forhandlere krav om at sorenskriver Harbek måtte utgå som medlem av Riksrådet, og erstattes med en N.S.-mann, enten advokat C. L. Aall eller statsadvokat Riisnæs.

Presidentskapet besluttet samme dag å sende en skrivelse til ministerialrat Müller. Det ble her framholdt at de tilsagn som var gitt i det foreliggende utkast om de fordeler som Norge skulde oppnå, var for vake til å være tilfredsstillende som grunnlag for Stortingets beslutning. Videre ble framholdt at man ikke kunde gå med på den foreslåtte forandring i sammensetningen av Riksrådet.

Den 18. september leverte Ministerialrat

1945

Dokument nr. 1

15

Müller et nytt utkast til brev om vilkårene for ordningen. Dette utkast ble godtatt fra norsk side og hadde følgende form:

«I henhold til de siste konferanser med regjeringspresident Dellbrügge og undertegnede bekrefter jeg overfor Dem på grunnlag av fornyet konferanse med hr. Reichskommissaren, og etter fullmakt fra ham, følgende:

Som allerede meddelt Dem, blir hr. Reichskommissaren inntil videre i sitt embete i Norge for fortsatt å utøve sine funksjoner i samsvar med fører-forordningen av 24. april 1940.

Under den forutsetning at det tyske rikes vitale interesser ikke skades, er jeg i stand til å avgi følgende erklæringer:

1. Det framtidige Riksråds stilling blir vesentlig friere og selvstendigere enn det hittilværende Administrasjonsråds.
 2. Riksrådet skal styre landet etter norsk rett.
 3. Umiddelbare inngrep fra hr. Reichskommissarens side i den sivile norske forvaltning kommer, når Riksrådet er i funksjon, ikke til å finne sted.
 4. Reichskommissar kommer til å la enhver mulig inngripen fra den tyske ordensmakts side i sivile saker gjennomføre av Riksrådet.
 5. En sensur av presse, film, teater osv. kommer likeledes, om det viser seg nødvendig, bare til å gripe inn middelbart gjennom Riksrådet. I denne forbindelse tillater jeg meg dog å bemerke at en pressesensur hittil kun er blitt gjennomført leilighetsvis som straffeforanstaltning i enkelttilfelle.
- Pressekonferanser kommer i framtiden til å gjennomføres av vedkommende avdeling under hr. Reichskommissaren og det vordende Opplysningsdepartement i fellesskap.
6. Tyskland vil på enhver måte støtte Riksrådet i dets arbeid for å hindre en inflasjon i Norge og opprettholde landets økonomi.
 7. Partienes framtidige stilling i Norge ligger i Riksrådets hender i samsvar med Stortingets vedtak om at Riksrådet utøver Kongens, Regjeringens og Stortingets myndighet.
 8. I anerkjennelse av den prinsipielle betydning som den av Stortinget vedtatte nyordning har, vil Føreren, etter at han allerede ved frigivelsen av krigsfangene har utstedt en særegen nådeforordning for Norge, nå atter gjennom en forordning om straffefrihet gi uttrykk for at det er ham om å gjøre snarest å fjerne følgene av

krigen på norsk område og skape forutsetningene for et godt og fruktbringende samarbeid.»

Derimot ble det ikke enighet om spørsmålet Harbek. Begge parter fastholdt sitt standpunkt i dette spørsmål.

Situasjonen ble drøftet av de norske forhandlere. Det ble av Schøning framsatt et forslag som man mente kunde hindre brudd, om at sorenskriver Harbek skulde få en annen stilling som fylkesmann Christensens medarbeider.

Fylkesmann Christensen erklærte imidlertid at «jeg må la det stå til på spørsmålet Harbek. Jeg er blitt drevet fra punkt til punkt, nå får det stå til». Videre uttalte han at «det er noe som heter selvaktelse for meg, og skal man gå til et verv som dette med å gi slipp på den, da skal man heller la være».

Om aftenen samme dag hadde fylkesmann Christensen en samtale med Ministerialrat Müller i nærvær av generalkonsul Ringnes. Christensen fastholdt her sitt standpunkt, og Müller foreslo da at Christensen skulde få foretrede for Reichskommissar Terboven. Christensen avslo, idet han minnet om at han tidligere hadde søkt foretrede og var blitt avvist.

Saken ble behandlet i stortingsgruppene samme aften, og det ble her etter forslag av forhandlerne enstemmig besluttet å fastholde Harbeks kandidatur.

Klokken 23¼ samme aften hadde de norske og tyske forhandlere et kort møte hvori det norske standpunkt ble meddelt. Forhandlingene var dermed brutt.

Den 21. september rapporterte generalkonsul Ringnes at han den foregående aften hadde hatt en samtale med Ministerialrat Müller, som hadde kalt ham til seg. Müller hadde uttalt at Reichskommissar Terboven var rasende over Presidentskapets «dobbeltpolitikk». Det var blitt brudd, men fremdeles gjaldt «den framstrakte hånd», og det var mulighet for en ordning i samsvar med Reichskommissars siste ord. Ellers vilde man offentliggjøre det som var hendt, og bruddet fra norsk side.

Det ble besluttet ikke å gi Ringnes noe svar i oppdrag.

Den 23. september besluttet Presidentskapet å meddele stortingsrepresentantene at de kunde reise til sine hjemsteder når som helst.

Den 25. september mottok Presidentskapet underhånden gjennom generalkonsul Ringnes en melding fra Ministerialrat Müller om at de tyske myndigheter var villig til å ombytte statsadvokat Riisnæs eller advokat C. L. Aall med dr. Herman Harris Aall som medlem av

Riksrådet. Svar måtte være avgitt innen kl. 12 samme dag. Det ble i et brev fra Presidentskapet til Ringnes meddelt at «tiden ikke tillater å innhente gruppenes uttalelse om det nye forslag, men Presidentskapet beklager å måtte framholde som sin mening at denne ombytning ikke antas å vilde endre gruppenes stilling til spørsmålet».

Samme dags aften kl. 19 holdt Reichskommissar Terboven en tale i kringkastingen, hvori han meddelte at Administrasjonsrådets virksomhet var opphørt og de gamle partier oppløst og forbudt. Samtidig var en ny regjering med «kommissarische Staatsräte» oppnevnt og Nasjonal Samlings retningslinjer var grunnlaget for den nye ordening.

I talen ble gitt en helt igjennom falsk fremstilling av de forhandlinger som var ført.

IV. Motiver og tilbakeblikk.

Når en nå ser tilbake på de forhandlinger som fant sted med de tyske myndigheter sommeren 1940, må en først ta i betraktning den stilling landet var i og det som var foregått omkring 9. april.

Det var den 9.—10. april enighet i Regjering og Storting om å oppta nye forhandlinger med den tyske minister. Bare i tilfelle av at tyskerne fastholdt kravet om en regjering Quisling, var det enighet om å avslå dette.

På dette tidspunkt var utfallet av krigen i Norge uviss. Et heldig utfall var visstnok betinget av tilstrekkelig støtte fra de allierte, men en slik støtte regnet antagelig de fleste med, eller de håpet iallfall på den. Når det likevel var stemning for å forhandle med tyskerne og å gå med på en lignende ordening som i Danmark, må grunnen hertil søkes i den oppfatning at det vilde lykkes å bevare landets suverenitet, selv om det under krigen ble gjenstand for en militær okkupasjon.

Når det derimot var enstemmighet om å avslå kravet om en regjering Quisling, må dette antas å ha sin grunn i Quislings landsforrederske opptreden og at landet under en slik regjering vilde komme under tysk innflytelse i en slik utstrekning at dets suverenitet ikke lenger vilde være noen realitet. Der til kom den sterke uvilje som hersket i folket mot de nazistiske idéer, som Quisling var en tilhenger av.

I midten av juni 1940 var stillingen den at de allierte stridskrefter som var sendt til Norge, igjen hadde forlatt landet, og den vesentligste del av de norske stridskrefter med kommanderende general i spissen hadde overgitt seg til tyskerne. Krigen i Norge var

således opphørt. Kongen og Regjeringen som forlot landet 7. juni 1940 og flyttet til London, besluttet dog å fortsette krigen sammen med de allierte.

I slutten av mai måned kapitulerte den belgiske konge i spissen for sin hær, og den 17. juni fulgte Frankrikes kapitulasjon. Disse begivenheter gjorde et overordentlig sterkt inntrykk i Norge.

På dette tidspunkt hersket det i den norske almenhet en utbredt nederlagsstemning med adskillig bitterhet overfor de allierte på grunn av skuffelsen over den utilstrekkelige militære hjelp som Norge hadde fått. Det gjorde seg i denne forbindelse også gjeldende en viss usikkerhet om hvorvidt ikke de alliertes krigstiltak i norske farvann iallfall kunde ha vært en medvirkende grunn til det tyske angrepet på Norge. Dertil kom også en viss kritikk som gjorde seg gjeldende overfor den norske regjering, vesentlig på grunn av den slette krigsberedskap landet var i den 9. april. Det er ikke her grunn til å foreta noen bedømmelse av Regjeringens handlemåte. Men for å forstå stemningen i landet og den innflytelse denne måtte få også for forhandlingene om de tyske krav, kan en ikke se bort fra den kjensgjerning at det i denne tid i visse kretser hersket misnøye med regjeringen Nygaardsvold. Senere under krigen er det sikkerlig også skjedd en vending i stemningen overfor Regjeringen, likesom bitterheten mot de allierte har snudd om til beundring.

Videre bør nevnes den frykt som hersket for at Quisling skulde komme til makten. Uviljen mot Quisling og Nasjonal Samling var visstnok like sterk i alle lag av folket og innen alle partier, og frykten for at han skulde få makten gjorde seg ikke minst gjeldende innen Arbeiderpartiet og fagbevegelsen.

Dertil kom den militære situasjon ute i verden. Russland og Japan hadde ikke-angreppspakt med Tyskland, Italia gikk med i krigen på Tysklands side, mens Frankrike, Belgia og Holland var satt ut av spillet og okkupert av tyske tropper, og Amerikas Forente Stater hadde ennå ikke vist noe tegn til å ville ta del i krigen i Europa. Det britiske rike var således det eneste land av betydning som sto igjen som krigførende. Og det kan vel trygt sies at utsiktene for England til å avslå et tysk angrep på det britiske øyer, var temmelig usikre på dette tidspunkt. Dette var iallfall en utbredt oppfatning i Norge.

Da aksjonen fra tysk side kom i midten av juni for å få Administrasjonsrådet avløst av et «Riksråd» med regjeringsmyndighet,

lå således alt godt til rette for en slik aksjon. Det var riktignok ingen her i landet som ønsket en slik utvikling. Alle var fornøyd med et Administrasjonsråd under okkupasjonen (bortsett fra enkelte fåtallige kretser med mere eller mindre landsforredersk innstilling). Men man fryktet et rent tysk kommissarstyre, og kanskje ennå mere et Quislingstyre. For å unngå dette var de fleste villig til å strekke seg langt i retning av de tyske ønsker eller krav. Tyskernes tilsagn om at Reichskommissar skulde trekkes tilbake og Riksrådet skulde få den øverste sivile myndighet i landet ble tillagt stor vekt og man regnet med at det vilde bety et vern for norsk lov og rett i landet.

Til å begynne med var det enighet om ikke å røre ved Kongens stilling, og ennå mere om ikke å gå med på det tyske krav om avsettelse av Kongen. Det var på dette punkt ikke bare fornuftsgrunner som gjorde seg gjeldende, men også hensynet til den trokapsplikt man skyldte Kongen og i det hele den høye plass Kongen hadde i alle norske sinn, samt det ydmygende for landet som vilde ligge i en slik avsettelse.

I realiteten kan det vel sies at også det første norske motforslag redigert av Paal Berg, Magnus Nilssen og Harbek, om oppnevning av et riksråd, som skulde få sin fullmakt fastsatt av Stortinget — med den begrunnelse at Kongen og hans råd oppholdt seg utenfor Norge og derfor var avskåret fra å kunne utøve de funksjoner som forfatningen har pålagt Kongemakten — vilde ha vært et skritt som vilde ha berørt Kongens og Regjeringens stilling i omtrent samme grad som en uttrykkelig suspensjon. Allikevel var det hos alle som deltok i drøftelsene sterk uvilje mot et direkte vedtak om at Kongen skulde tre tilbake inntil fredsslutningen. Det gjorde seg som nevnt også mere følelsesbetonte forestillinger gjeldende. Som det fremgår av resyméet av forhandlingene lyktes det å få godkjent at Kongens tilbaketreden bare skulde gjelde inntil fredsslutningen.

På det nåværende tidspunkt å utrede og klarlegge de forestillinger og motiver som dengang gjorde seg gjeldende, er selvfølgelig meget vanskelig. De var sikkert av noe forskjellig art hos de forskjellige personer, og for den enkelte var hans oppfatning ofte sikkert temmelig uklar.

Hos de menn som var med på å ta ansvaret for forhandlingene med tyskerne, antas de betraktninger som gjorde seg gjeldende å kunne sammenfattes således:

(1) Når en sto foran spørsmålet om å komme til en ordening med tyskerne, måtte

det overveies om Tyskland hadde utsikt til å vinne krigen.

Om vurderingen av det sannsynlige utfall av krigen mellom stormaktene var meningene antagelig noe forskjellige. Etter Frankrikes kapitulasjon i midten av juni 1940 var det en fremherskende oppfatning at Tyskland hadde store muligheter for å gå seierrikt ut av krigen. En annen sak er at alle håpet på en seier for de allierte.

Under disse omstendigheter måtte det også overveies hvordan Norges interesser best skulde varetas med den mulighet for øye at Tyskland seiret.

Hvis Tyskland ikke vant krigen er det klart at folket vilde kunne bli påført store byrder og lidelser i okkupasjonstiden, dersom tyskerne innsatte et rent tysk kommissarstyre eller et Quislingstyre. De tyske forhandlere truet med slike represalier, og det var ikke grunn til å tro at truslene ikke var alvorlig ment. Mange fryktet for at en tvangsnazifisering under tysk kommissarstyre vilde lykkes altfor godt på dette tidspunkt da det ikke var noen organisert norsk motstandsfront som kunde ta opp en passiv kamp mot overgrep, terror og tvangsstyre. Det var også klart at hvis «samtlige vernepliktige ble internert og sendt til Tyskland» (hva der etter Haager-konvensjonen antagelig var adgang til) så kunde dette føre med seg svære lidelser og varig skade for vårt folk. Reglene i Haager-konvensjonen vilde i så måte by på liten beskyttelse, da man ikke hadde makt til å tvinge tyskerne til å følge disse regler. Men tross alt var dog landet og folket reddet og man kunde se fram til det tidspunkt som ikke fjernt, da tyskerne igjen var ute av landet.

Hvis derimot krigen skulde slutte med seier for Tyskland, vilde forholdene på mange måter bli annerledes. Det gjaldt da å sikre landets selvstendighet. Om full suverenitet ikke kunde oppnåes ved fredsslutningen, var det maktpåliggende å bevare muligheten for iallfall å oppnå den i framtiden.

Fra Arbeidernes faglige Landsorganisasjon ble fremholdt betydningen av å kunne bevare fagforeningene og de politiske partier. Derved vilde en ha et middel til å opprettholde en nasjonal ånd og demme opp for en nazifisering av landet. Med tysk administrasjon eller Quislingstyre mente man det var en store fare for den politiske utvikling, men kunde man bevare en norsk administrasjon i okkupasjonstiden, vilde en også ha utsikt til å beholde den etter fredsslutningen.

Det er i det hele tatt innlysende at ut-

sikten til gunstige fredsvilkår for Norge var betydelig større, om en oppnådde en ordening i okkupasjonstiden som tyskerne gikk med på, enn om det i så måte kom til brudd.

Med et seierrikt Nazi-Tyskland måtte en riktignok være forberedt på en periode med et nytt «Hansa-velde». Men nettopp i en slik tid var det av betydning å ha et virkelig norsk styre i landet, som kunde vareta det norske folks interesser så langt som mulig. Og så fikk man håpe på at under den fremtidige utvikling i Tyskland vilde nye åndsretninger kunne gjøre seg gjeldende og bringe bedre tider også for oss.

Skulde vi derimot få et tysk nazistyre her i landet, kunde det bli meget vanskelig å bevare den norske nasjonale ånd. Med de brutale metoder som Nazi-Tyskland måtte befryktes å ville bruke for å nå sitt mål, vilde selv den seigeste og tapreste motstand ikke nytte. Et lite folk som det norske vilde tyskerne kunne utrydde eller deportere i en så stor utstrekning at det norske folk for alltid vilde opphøre å eksistere som en egen nasjon. Det ble under forhandlingene som nevnt bl. a. truet med at alle nordmenn i vernepliktig alder vilde bli sendt til Tyskland som krigsfanger. Tyskernes omfattende deportasjoner og utskrivninger til arbeidstjeneste i andre land har vist at det var berettiget å regne med at de ikke vilde avstå fra lignende tiltak her i landet, om de fant det formålstjenlig.

Disse muligheter spilte en viktig rolle for oppfatningen av hvor langt en skulde strekke seg for å komme til en overenskomst med tyskerne.

Den helt avgjørende bakgrunn for de drøftelser som pågikk var dog hvordan en best skulde bevare landets suverenitet i framtiden.

Ved at Kongen og Regjeringen var flyttet til London, hadde de gått helt inn for deltagelse i krigen på alliert side, og med handelsflåten gjorde Norge en betydelig krigsinnsats. En gikk som en selvfølge ut fra at Kongen ikke etterkom noen henstilling om å abdisere, for det vilde være å ta grunnlaget vekk for den politikk som Konge og Regjering hadde valgt. Ved en alliert seier måtte vi kunne regne med å få bevart Norges suverenitet under landets Konge som tidligere, selv om en overenskomst med tyskerne kom i stand på det grunnlag som forelå sommeren 1940. Denne overenskomst vilde falle bort av seg selv fordi den var en nødutvei som hvilte på andre forutsetninger.

Skulde imidlertid tyskerne vinne krigen, vilde Kongens og Regjeringens handlemåte vanskeliggjøre utsiktene for å bevare vår

suverenitet i framtiden. Kongen og Regjeringen kunde heller ikke fra London gjøre noe for å bedre våre utsikter i så måte. Det var bare vi her hjemme som kunde ta skritt for å søke bevart en suveren norsk stat etter krigen med tysk seier. Slik som krigsutsiktene fortonte seg i midten av juni 1940 var, som nevnt foran, tysk seier en nærliggende mulighet, og det måtte da fremstille seg som en plikt for Stortingets medlemmer, for de politiske partier og for lederne i de landsomfattende organisasjoner å gjøre det som var mulig for å søke å trygge landets framtid under denne forutsetning. Det forelå her betingelsene for den konstitusjonelle nødrett. Under inntrykket av krigsbegivenhetene ved Frankrikes kapitulasjon den 17. juni uttalte således høyesterettsjustitiarius Paal Berg overfor Presidentskapet i anledning av forhandlingene med tyskerne at det nå er slutt med jussen, at det er politikk det spørres om, og at politisk er situasjonen for Norge nå en helt annen enn før. De overenskomster som de norske forhandlere gikk med på var mot forhandlerens så vel som mot det norske folks ønske, men ble funnet nødvendige for å søke sikret landets suverenitet i framtiden. Regjeringen hadde selv den 9. april gjort framlegg om å forhandle om en liknende ordening med Tyskland som den Danmark fikk og Stortinget sluttet seg enstemmig til dette forslag. Ordningen kom ikke i stand fordi tyskerne etterpå satte fram krav om at Quisling skulde danne regjering. I juni var dette krav om Quisling frafalt, mens vi for øvrig ble lovet en ordening «bedre og friere enn Danmarks». Men på den annen side ble det krevet tiltak overfor Kongehuset og Regjeringen som bød enhver nordmann imot. Det var dog ikke til å unngå at med en tysk seier var det ingen mulighet for at Kongen og Regjeringen kunde fortsette som Konge og Regjering her i landet. En oppnådde likevel gjennom forhandlingene at Kongen bare skulde suspenderes inntil Kongehusets endelige stilling vilde bli avgjort ved fredsforhandlingene.

Ved forhandlingene i september forlangte tyskerne at Quisling og N.S. atter fikk en viss innvirkning på forholdene her i landet og på Riksrådet. Til tross for de skriftlige tilsagn om norsk styre ble selve Riksrådet etterhvert så uthulet ved det økende antall N.S.-medlemmer i Rådet at en fant ordningen stadig mindre betryggende til vern mot tysk innflytelse. En hadde nå også opplevd forskjellige løftebrudd fra tyskernes side. Ordningen vilde ikke yte det tilsiktede vern om norsk suverenitet. Det ble av den grunn brudd på forhandlingene.

Etterhvert utviklet også krigsbegivenhetene seg slik at det ble grunnlag for å regne med at England vilde kunne hindre invasjon og etterhvert med amerikansk støtte, vinne krigen, slik at en sikringsordning mot virkningen av en tysk seier ble unødvendig.

(2) For de menn som måtte ta standpunkt til og ansvaret for forhandlingene med tyskerne sommeren 1940, forelå det en meget vanskelig og utakknemlig oppgave.

Det enkleste og letteste for dem vilde selvfølgelig være å avslå de tyske krav ved å påberope seg at dette var spørsmål som ikke kunde avgjøres uten medvirkning av Kongen og Regjeringen. Noen fordel for de menn personlig som tok del i forhandlingene, kunde det ikke være tale om selv om en overenskomst kom istand og Tyskland vant krigen. Det var landet som i så fall vilde ha gavn av ordningen.

Presidentskapet næret for sin del den sikre overbevisning at det utelukkende var følelsen av ansvar for landets skjebne og av plikt til å handle i landets interesse, som var drivfjæren hos de menn som tok del i forhandlingene. Det er også et spørsmål om det ikke krevdes større personlig mot og ansvarsbevissthet til å være med på å få istand en ordning, enn til å unndra seg for eller være imot dette. Også hos de menn som på Presidentskapets anmodning var villig til å være med i Riksrådet, var det sikkert pliktfølelse overfor landet som var bestemmende og ikke noe ønske om å overta et så lite fristende verv.

(3) Det er foran fremholdt at forholdene i juni 1940 lå vel til rette for en aksjon fra tyskernes side, fordi stemningen hos en meget stor del av folket var preget av bitterhet overfor Regjeringen og overfor de allierte, samtidig som det hersket mismot med hensyn til krigsutviklingen.

Det er også sannsynlig at det hadde sin innvirkning på opinionen hos befolkningen at tyskerne hadde medvirket til at Quisling måtte tre tilbake 15. april, og at forvaltningen ble lagt i hendene på et norsk administrasjonsråd. Dette ble av mange oppfattet således at tyskerne ikke ønsket et Quislingstyre i Norge, og at de mente det alvorlig når de forsikret at de vilde respektere vår uavhengighet og vårt selvstyre, og derunder også vår folkefrihet og rettstilstand. I samme retning virket frigivelsen av krigsfangene der hvor fiendtlighetene ble innstillet.

På de norske forhandlere gjorde det også et visst inntrykk at enkelte norske kretser på egen hånd søkte forbindelse med tyskerne. Det siktes ikke her til Quisling eller Nasjonal

Samling, som en selvfølgelig regnet med arbeidet i denne retning. Men det siktes til enkelte som tidligere hadde hørt til Arbeidernes faglige Landsorganisasjon, samt forskjellige andre enkeltpersoner. Ennå sterkere inntrykk gjorde det at den daværende formann i A. F. L. under rådslagningen med de norske forhandlere fremsatte bestemt krav om at det ikke måtte komme til brudd med tyskerne. Han forbeholdt seg ellers å gå sine egne veier, under henvisning til at han hadde ansvaret for hundretuseners ve og vel.

Forhandlerne måtte under disse forhold overveie hvordan stillingen vilde være, i tilfelle av et brudd med tyskerne med påfølgende tysk styre enten direkte eller ved hjelp av Quisling og N. S. Det vilde da være av den største betydning at folket eller den overveiende del av det sto samlet. Intet vilde være verre enn en splittelse i folket under slike forhold.

En sådan splittelse vilde ikke bare lette nazifiseringen av det norske folk og undergrave motstanden, men den vilde også skape så sterke motsetninger innen folket, at det iallfall vilde ta mange år å få den utjevnet. Den vilde derfor kunne medføre bitre stridigheter også etter krigens slutt, og i det hele avsette så dype sår at det vilde bli vanskelig å læge dem.

Spørsmålet var derfor: Vilde fronten holde i tilfelle av et brudd på dette tidspunkt i juni 1940?

Det var sikkert en meget utbredt oppfatning at det ikke var grunnlag for å besvare dette spørsmål bekreftende. Og iallfall mente de norske forhandlere å måtte regne med en betydelig svikt i samholdet. Det vilde på dette tidspunkt ha vært en lett sak for tyskerne og norske kretser å fremstille saken slik at folk vilde få inntrykk av at bruddet skyldtes urimelig steilhet fra norsk side, og at derfor de norske forhandlere hadde skylden for de ubehageligheter som bruddet førte med seg for folket.

De uttalelser som falt fra forskjellige hold under drøftingene med de norske forhandlere, pekte tydelig i denne retning, og de ble bekreftet av den overveiende stemning som hersket blant folk ellers. Mange vilde naturligvis — selv om de var uenige i å ta et brudd — likevel lojalt ha bøyet seg for forhandlerens standpunkt og funnet sin plass i rekkene av en norsk front. Men at dette vilde skje så mannjevnt at en vilde oppnå en tilstrekkelig ubrutt front, var langt mere enn en fant det forsvarlig å regne med.

Det sier seg selv at dette forhold, således

som det fremstillet seg for forhandlerne, måtte tillegges den største vekt.

Utover sommeren og ennå mere utover høsten skjedde det etterhvert en forandring i dette forhold. På den ene side ble det mere og mere kjent at de norske forhandlere hadde strukket seg langt for å imøtekomme de tyske krav — mange syntes for langt. Samtidig viste det seg at tyskerne flere ganger fragikk de vilkår de hadde gått med på, slik at tilliten til de tyske løfter ble stadig mindre, og de fordeler som skulde oppnås for Norge ble mere og mere problematiske. Da det endelig brudd inntraff i slutten av september var det blitt synbart at hele ordningen, på de vilkår tyskerne satte, ikke kunde innebære noen sikkerhet for at overenskomsten vilde bli overholdt fra tyskernes side.

På den annen side hadde krigsutsiktene endret seg. Faren for at forsvaret av Storbritania skulde bryte sammen, var blitt mindre. De lammende krigsetterretninger i mai—juni måned var kommet mere på avstand, og frykten for Tysklands endelige seier var ikke lenger så overveldende. Samtidig hadde folk fått tid på seg. Kongens faste holdning og den norske kringkasting fra London stivet folket opp, og det var merkbart — til tross for at vi manglet en fri presse og adgang til offentlig å gi uttrykk for norske meninger — at stemningen etterhvert gikk i retning av å stå sammen uansett resultatet av forhandlingene med tyskerne.

I slutten av august måned var de fem politiske partier blitt enige om et intimt samarbeid og opprettelse av et fellesutvalg og de rettet en henvendelse til Presidentskapet, datert 24. august (gjengitt foran). Samme dag rettet også alle de store næringsorganisasjoner en henvendelse til Presidentskapet som oppfattet dette skritt som en tilslutning til partienes oppslutning om det standpunkt som var inntatt av de norske forhandlere. Dette styrket også tilliten til at alle nordmenn vilde stå sammen uansett hvilket resultat forhandlingene vilde bringe.

Da så bruddet kom etter midten av september med Terbovens tale og innsettelsen av quislinger som «kommissarische Staatsräte» den 25. september, var alle betingelser til stede for den samlede norske front, som vi da fikk.

(4) For det standpunkt de norske forhandlere skulde innta, var det som nevnt av avgjørende betydning at det var enighet om den linje som ble fulgt.

I fremstillingen foran er det gjort rede for at alle til å begynne med var enige om å møte det tyske «ultimatum» med et motforslag om å oppnevne et Riksråd, da «Kongen

og hans råd oppholder seg utenfor Norge og er derfor avskåret fra å kunne utøve de funksjoner som forfatningen har pålagt Kongemakten». Stortinget skulde tre sammen for å godkjenne dette skritt og bestemme Riksrådets fullmakt. Det var samtidig enighet om å forhandle på det grunnlag at Kongen og Regjeringen ikke avsettes. De som var enige om dette forslag var de tilstedeværende medlemmer av Stortingets Presidentskap, formennene og andre representanter for de 4 store politiske partier og Arbeidernes faglige Landsorganisasjon, samt Administrasjonsrådet, høyesterettsjustitiarius Paal Berg og biskop Berggrav.

Som foran berørt, kan det iallfall diskuteres hvilke følger for Kongens og Regjeringens stilling det vilde ha fått om en ordning med et slikt Riksråd var kommet istand.

Da det mandag 17. juni var klart at tyskerne ikke vilde frafalle kravet om at det skulde gis uttrykk for at såvel Kongen som Regjeringen skulde anses trådt tilbake, sto de menn som var samlet for å drøfte saken, foran spørsmålet om å gi videre etter for de tyske krav for å unngå et brudd på dette tidspunkt. Som det er fremstillet foran, ble det tatt beslutning om dette i møtet 18. juni. Også nå ble forutsetningen om enighet presisert. Uten at noen formelig avstemning fant sted, var det klart at det var et overveiende flertall for å gi etter. Enkelte uttalte seg imot dette, men da ordføreren (Magnus Nilssen) erklærte at han ikke vilde ta noe skritt uten at det var samstemmighet, erklærte alle de tilstedeværende at de bøyet seg for flertallet. Den endelige avstemning viste således enstemmighet også på dette punkt.

Da Presidentskapet førte forhandlingene med tyskerne den 17. og 18. juni, da beslutningen om en henvendelse til Kongen ble fattet, måtte det således gå ut fra at det hadde bak seg de tilstedeværende styremedlemmer og andre representanter for alle de 4 store politiske partier og Arbeidernes faglige Landsorganisasjon.

Forat en ordning skulde komme istand måtte den vedtas av Stortinget, og det var forutsetningen at vedtaket iallfall på det nærmeste måtte være enstemmig.

Utover sommeren og høsten gjorde det seg nok etter hvert gjeldende mere delte meninger om den linje som burde følges under forhandlingene, og dette førte da også — sammen med de grunner som foran er nevnt — til at forhandlingene ble brutt.

I det hele fremstillet det seg for forhandlerne som en fordel å vinne tid, før et brudd inntrådte. Når forhandlerne av denne grunn

strakte seg lenger enn de ønsket overfor de tyske krav, skjedde dette også i tillit til at det som forhandlerne gikk med på, ikke var det siste ord som ble sagt. Det var andre instanser som deretter skulde behandle saken, nemlig Stortingsgruppene og til sist Stortinget. Det viste seg også at denne oppfatning var berettiget.

(5) Det har vært gjort gjeldende at Stortinget ikke kunde tre sammen i et okkupert land.

Dette syn kan ikke medgis å være holdbart.

Det kan ikke være tvilsomt at i den situasjon som forelå, var Stortinget det høyeste og eneste organ for folkesuvereniteten. Det var så vel dets rett som dets plikt å ta avgjørelsen i den kritiske stilling som landet var i. Noen medvirkning fra Kongemaktens side var faktisk utelukket. Det forelå for så vidt en nødstilstand, som gjorde det berettiget for Stortinget å handle på egen hånd.

Det ble — så vidt Presidentskapet kjenner til — her i landet ikke fra noe hold gjort gjeldende noen oppfatning i strid med dette. Det kan således nevnes at høyesterettsjustitiarius Berg med styrke framholdt at det var Stortingets Presidentskap som måtte føre forhandlingene med tyskerne. Og i det forslag som han var med på å utarbeide, var det forutsatt at Stortinget skulde sammenkalles og fastsette fullmakten for Riksrådet.

Det bemerkes i denne forbindelse at det ikke er riktig når det har vært anført at Stortinget i 1814 nektet å godkjenne mandatet for de stortingsmenn som møtte fra distrikter besatt av fremmed krigsmakt. Bare to representanter, som hadde avlagt troskapsed til den svenske konge, ble avvist.

(6) Under forhandlingene ble det reist spørsmål om hvilken virkning det vilde få for vår handelsflåte, om Stortinget besluttet at Kongen trådte tilbake, og hvilken betydning dette hensyn burde ha for forhandlingene. Spørsmålet ble forelagt for Rederforbundet, som behandlet det antagelig i styremøte. Som representant for Rederforbundet var skipsreder Kaare Schøning til stede i plenums-møtet den 18. juni, hvori beslutningen om å rette en henvendelse til Kongen ble fattet. Ifølge det referat som foreligger uttalte han «at Rederforbundet i går hadde behandlet situasjonen. Rederforbundet besluttet at det ikke vilde blande seg inn i saken, hverken ved henvendelse til tyskerne eller til Administrasjonsrådet, da det ikke var lett å ha oversikt over hvilken ordning best vilde trykke at vi beholder vår flåte. Slutten vi fred med Tyskland er det mulig at England vil ta flåten, og dersom Tyskland vinner krigen, vil Tysk-

land ta den som god prise. Også om vi slutter fred er flåtens skjebne uviss».

Referatet er ikke i alle henseender helt klart, men det gir iallfall et tydelig uttrykk for at utfallet av krigen på det tidspunkt ble ansett for så uviss, at risikoen for vår handelsflåte var like stor hva enten vi sluttet fred med Tyskland eller fortsatte krigen på de alliertes side.

(7) For den alminnelige opinion likeoverfor Stortinget og de menn som førte eller sto bak forhandlingene i 1940, har spørsmålet om Kongens stilling spilt en stor rolle.

Dette spørsmål ble også av Presidentskapet og de øvrige forhandlere tillagt den største vekt. Som det vil sees av den redegjørelse som foran er gitt om forhandlingenes gang, er Kongens og Kongehusets stilling det springende punkt hele tiden. Tyskerne kom stadig tilbake til det, men det lyktes dem aldri å få sine krav igjennom på dette punkt. Henvendelsen til Kongen om å tre tilbake frivillig, regnet en med som sikkert vilde bli avslått. Og det som ble det endelige og godkjente forslag til Stortingsvedtak var at Kongen trer tilbake «inntil Kongehusets stilling er endelig avgjort ved fredsslutningen».

For forhandlerne var det et vesentlig punkt at Kongens tilbaketreden bare gjaldt inntil fredsslutningen. Det var derved gitt uttrykk for at denne midlertidige tilbaketreden var en følge av Kongens fravær fra landet i okkupasjonstiden, og at spørsmålet om Kongens stilling for øvrig skulde få sin avgjørelse ved fredsslutningen. Det var således ingen avsettelse som det var spørsmål om, men en suspensjon av Kongens forfatningsrettslige funksjoner, fordi disse ikke kunde utøves så lenge Kongen var utenfor riket.

I tilfelle av en alliert seier — som jo alle håpet på — tilla man dette vekt. Også under andre forutsetninger kunde det få sin betydning.

Uansett den beslutning som måtte bli truffet av Stortinget, regnet man som foran anført med at Kongen og Regjeringen vilde fastholde den linje de hadde valgt og av de allierte fortsatt bli ansett som Norges rettmessige styremakter. Stortingets eventuelle beslutning måtte forstås således at den var framkalt av den nødssituasjon som forelå og at den falt bort ved opphøret av okkupasjonen. Den vilde derfor ikke danne noen hindring mot at Kongen og Regjeringen igjen overtok sine forfatningsrettslige funksjoner så snart det ble anledning til det.

Det fortjener også i denne forbindelse å framholdes, at den uttrykkelige beslutning om Kongens og Regjeringens stilling neppe i realiteten vilde ha vært det mest avgjørende

for vårt lands stilling fram gjennom krigsårene og etter disse. Dengang — i 1940 — var vel dette ikke så klart. Men når en nå ser tilbake på begivenhetene under krigen, er det innlysende at det uheldige skritt vilde ha vært tatt i og med opprettelsen av et Riksråd, selv om Kongens og Regjeringens stilling ikke uttrykkelig var blitt berørt. Faktisk vilde resultatet være blitt omtrent det samme i begge tilfeller.

Det hersker selvfølgelig nå ikke mer enn én mening om at det var en lykke for landet at forhandlingene ble brut. Det var dessuten en fordel at også Administrasjonsrådet — som tidligere hadde gjort sin store nytte — nå trådte tilbake. På denne måte ble det klarere linjer i den tid som fulgte. Men for en rettferdig bedømmelse av det som passerte er det også nødvendig å ta i betraktning hvordan stillingen vilde ha vært hvis bruddet hadde inntrådt allerede i juni 1940. Det er ikke noen gitt å si med sikkerhet hvordan utviklingen i så fall vilde ha blitt. Men Presidetskapet føler seg overbevist om at den samlede front som vi opplevet etter bruddet i september vilde vi ikke da ha fått. Og at et splittet folk under de forhold vilde ha vært en ulykke av uoverskuelige dimensjoner, kan vel ikke være tvilsomt.

Selv om en vil takke en lykkelig skjebne så vel for at vårt land ikke ga opp motstanden mot tyskerne etter 9. april 1940, som for den heldige utvikling i forhandlingene sommeren og høsten samme år, bør en heller ikke være blind for at det var en vanskelig oppgave som forelå, og at den måte som for-

handlingene ble ført på, sikkert bidro til å lede utviklingen i den retning som den tok og til et heldig resultat.

Som det framgår av forhandlingene var det de norske forhandlere som framkalte bruddet. Og det var med en usigelig lettelse og glede at dette skritt ble tatt.

Det er en betydelig mer takknemlig oppgave å bedømme riktigheten av den kurs som til enhver tid ble valgt under krigsårene, nå etter at vi har de stedfundne begivenheter å holde oss til, enn det var å ta ansvaret for avgjørelsen mens framtiden ennå lå i mørke. Også begivenheter i andre allierte land viser dette. Det er heller ikke underlig at bedømmelsen har kunnet fortone seg noe annerledes for dem som måtte ta det direkte og tunge ansvar for avgjørelsen, enn for dem som var utenfor forhandlingene eller som kunde trekke seg tilbake når situasjonen ble vanskelig.

I disse dager da vi gleder oss over at Norge igjen er fritt, og at Kongen og Regjeringen er kommet tilbake til landet, gjelder det for øvrig for alle at begivenhetene i 1940 fortone seg anderledes enn de gjorde dengang, da de som var her i landet måtte søke å berge land og folk på den måte som sto for dem som den beste. Det er alltid en bitter lodd for et folk å være den tapende part like overfor en overmektig og mektig fiende. Og vi forstår at mange i dag, da seieren er vunnet, nødig vil huske den tid, da de var overveldet av nederlaget, og nå ikke vil vedkjenne seg den oppfatning og den stemning som dengang besjelet dem.

Oslo, 8. juni 1945.

Magnus Nilssen.

Gabriel Moseid.

Andr. Moan.

P. Thorvik.

Neri Valen.